m_educ_2025_058

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
Кафедра педагогіки та методики початкової освіти

Вивчення державної символіки України в освітньому процесі сучасної початкової школи

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти - другий (магістерський)

Виконала:
студентка 2 курсу, 613 групи
Дроздик Наталія Вікторівна

Керівник:
кандидат філологічних наук,
доцент **Мафтин Л.В.**

До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № 4 від 12 листопада 2024р
Зав. кафедрою _____ проф. Романюк С.З.

Чернівці – 2024

АНОТАЦІЯ

Дроздик Н.В. Вивчення державної символіки України в освітньому процесі сучасної початкової школи. – Рукопис**.** Кваліфікаційна робота робота на здобуття ОР «магістр» зі спеціальності 013 Початкова освіта. Чернівецький нац. ун-т імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2024. 94 с.

У кваліфікаційній роботі розглянуто проблему вивчення державної символіки України в освітньому процесі початкової школи: узагальнено наукову літературу; розкрито зміст поняття «державна символіка», її особливості, історію; здійснено дослідження стану обізнаності молодших школярів з державною символікою України; проаналізовано зміст чинних підручників для сучасної початкової школи на предмет висвітлення державної символіки України; з'ясовано особливості вивчення державної символіки українців в освітньому процесі початкової школи; розроблено рекомендації щодо удосконалення шляхів ознайомлення молодших школярів з державною символікою України.

Ключові слова: символ, символіка, державні символи, молодші школярі, освітній процес.

ABSTRACTS

Drozdyk N.V. The study of the state symbols of Ukraine in the educational process of a modern primary school. - Manuscript. Qualification work work for obtaining the master's degree in the specialty 013 Primary education. Chernivtsi national Yury Fedkovich University. Chernivtsi, 2024. 94 p.

The qualifying work examines the problem of studying the state symbols of Ukraine in the educational process of primary school: the scientific literature is summarized; the meaning of the concept of "state symbolism", its features, history is revealed; a study of the state of awareness of junior schoolchildren with the state symbols of Ukraine was carried out; the content of current textbooks for modern primary schools was analyzed for the purpose of covering the state symbols of Ukraine; the peculiarities of the study of the state symbols of Ukrainians in the educational process of primary school are clarified; recommendations were developed to improve ways of familiarizing younger schoolchildren with the state symbols of Ukraine.

Key words: symbol, symbolism, state symbols, junior schoolchildren, educational process.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____Н.В. Дроздик

ЗМІСТ

ВСТУП 4

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СИМВОЛІКИ УКРАЇНИ 9

1.1.Феномен символу та символіки як об'єкт наукових досліджень ... 9

1.2.Державна символіка українців: поняття, історія виникнення..... 17

1.3.Дослідження стану ознайомленості молодших школярів з українською державною символікою 25

Висновки до розділу 1 31

РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДЕРЖАВНОЇ СИМВОЛІКИ УКРАЇНИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ 33

2.1. Державна символіка України у змісті чинних підручників для сучасної початкової школи 33

2.2. Ознайомлення молодших школярів з державною символікою українців на уроках та у позаурчній діяльності(з досвіду роботи вчительки початкових класів Красноїльського ліцею № 3 Наталі Дроздик)..... 42

2.3. Рекомендації щодо вивчення державної символіки України..... 56

Висновки до розділу 2 64

ВИСНОВКИ..... 66

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ..... 69

ДОДАТКИ..... 77

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Кожен народ створює свою національно-державну символіку. Дослідники зазначають, що єдність будь-якої культури грунтується на спільній мові її символіки. Символи впливають на нас, надихають, спонукають до певних дій тощо.

Поняття державної символіки є доволі широким, включає такі важливі аспекти, як правовий, історичний, політичний. Державні символи, згідно чинних юридичних норм – це вищі відзнаки держави; закріплені в законодавстві країни офіційні знаки та звукові вираження, що в короткій формі репрезентують одну або ж декілька ідей політичного чи історичного характеру та символізують незалежність держави, підтверджують факт її існування. До головних державних символів суверенної України відповідно до 20 статті Конституції України відносять Державний Прапор, Державний Герб, Державний Гімн. Державна символіка – обов'язкова атрибутика усіх значних подій у державі.

Актуальність проблеми дослідження полягає у тому, що в умовах воєнного стану особливої ваги набуває питання громадянської ідентифікації особистості, її ціннісних орієнтирів, а державні символи у цьому аспекті є одним із потужних виховних засобів. Звернення до означеної теми також обумовлюється й тим значенням, як має державна символіка у національно-патріотичному вихованні особистості, формуванні її позитивних соціальних установок, ціннісних уявлень, рівня патріотичної свідомості, поваги, вірності своїй Батьківщині, готовності до виконання громадянського обов'язку і конституційних зобов'язань, ідентифікації себе як громадянина України (громадянські та соціальні компетентності згідно чинного Державного стандарту початкової освіти).

Вивчення та популяризація державної символіки в руслі патріотичного виховання набуває нині загальнодержавного значення. У контексті мети та завдань «Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року» наголошується потреба розробки

комплексу заходів, спрямованих на вивчення та популяризацію кращих зразків національної культури, формування української громадянської ідентичності на основі суспільно-державних цінностей (самобутність, воля, соборність, гідність).

Стаття друга Закону України про державні символи України зазначає, що з метою «виховання патріотизму та любові до своєї Батьківщини - України, формування поваги до державних символів України, а також розуміння їх сутності та значення включається в основні загальноосвітні програми системи навчальних закладів України» [26].

Тож основною функцією занять у процесі вивчення державних символів є сприяння соціалізації зростаючої особистості, розвиток її ціннісної сфери, національної свідомості, громадянської позиції, формування основ світоглядної, моральної, правової культури тощо.

Сенс державного герба, прапора, гімну, на думку дослідників, полягає в транслюванні символічного тексту про основні пріоритети розвитку та засади суспільного устрою, які сприяють консолідації громадян і співзвучні культурно-історичним традиціям даного суспільства.

Формування в молодших школярів розуміння сутності й значення наших державних символів, виховання до них поваги відбувається на уроках, у позаурочній та позашкільній діяльності, у процесі здійснення громадянських ритуалів, пов’язаних з державними символами України: державні, національні, шкільні свята тощо.

У відповідності до Наказу МОН України № 439 від 07.09.2000. «Про затвердження рекомендацій щодо порядку використання державної символіки в навчальних закладах України» визначено, що державні символи застосовуються під час проведення шкільних урочистостей: початок і завершення навчального року, вручення атестатів випускникам, дипломів, свідоцтв й ін. Віддаючи шану символам держави, школярі тим самим виявляють любов і повагу до своєї Вітчизни, гордість за причетність до її громадян.

Стан дослідження проблеми. Різноманітні сторони проблеми вивчення державної символіки висвітлені в дослідженнях вітчизняних вчених. Теоретичним аспектами присвячені роботи О.Бєлова, А.Гречила, М.Дмитренка, В.Карпова, М.Лановик, Т.Магац, В.Мішегліної, Т.Петранової, М.Поночованого, О.Святокум, Ю.Сіденко, М.Шумки та ін.

Практичні грані розглядаються у працях І.Беха, В.Біленко, О.Вашуленко, Х.Дмитрів, В. Колісніченко, Т.Мірошніченко та ін.

Розробка означеної теми у педагогічному ракурсі дозволить узагальнити наукові підходи до проблеми вивчення державної символіки в освітньому процесі сучасної початкової школи, виокремити певні методичні аспекти в аспекті виховних впливів на особистість молодшого школяра та формування його ціннісних орієнтирів.

Символи української державності – герб, прапор, гімн є тими цінностями, яким потрібно приділяти особливу увагу в освіті й вихованні підростаючого покоління.

Вивчення основних державних символів, виховання до них належного ставлення як у рамках навчальних предметів, так і в позаурочній діяльності, безсумнівно, сприятиме поглибленню патріотичних почуттів, громадянськості, національно-моральних засад в середовищі молодших школярів, матиме благотворний вплив на процес становлення соціально активної особистості.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Зміст роботи складають результати досліджень, які проводилися протягом 2023-2024 рр. відповідно до наукового напрямку кафедри «Педагогіки та методики початкової освіти» - тема науково-дослідницької роботи : «Теоретико-методологічні засади розвитку педагогічної освіти та професійної підготовки фахівців у контексті євроінтеграційних процесів».

Мета дослідження: теоретично обгрунтувати особливості вивчення державної символіки України в освітньому процесі сучасної початкової школи та запропонувати рекомендації щодо її вивчення.

Завдання дослідження:

- проаналізувати наукову літературу з проблеми дослідження та охарактеризувати зміст поняття «державна символіка»;

- вивчити рівень обізнаності молодших школярів з державною символікою України;

- виокремити державну символіку України у змісті підручників для сучасної початкової школи;

- висвітлити особливості вивчення державної символіки українців у практиці урочної та позаурочної роботи початкової школи й розробити рекомендації щодо ознайомлення молодших школярів з державною символікою України.

Об'єкт дослідження: державна символіка України.

Предмет дослідження: українська державна символіка в освітньому процесі сучасної початкової школи.

Методи дослідження: вивчення наукової літератури; спостереження, бесіда, опитування, узагальнення.

Теоретичне значення результатів дослідження: зроблено узагальнення наукових підходів до трактування змісту таких категорій, як «символ», «символіка», «державна символіка»; систематизація значеннєвих компонентів державної символіки; з'ясовано особливості вивчення державної символіки українців у практиці урочної та позаурочної роботи початкової школи.

Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості її прикладного застосування в процесі вивчення відповідних навчальних дисциплін як у початковій школі, так і у закладах вищої освіти педагогічного спрямування; у подальших наукових дослідженнях, присвячених державній символіці України та її педагогічному потенціалу; матеріали дослідження також можуть бути використані у процесі національно-патріотичного виховання, формування національної свідомості, важливих громадянських якостей зростаючої особистості;

Апробація результатів дослідження:

- основні положення й результати дослідження обговорювалися на методичних об’єднаннях учителів початкових класів Красноїльського ліцею № 3 Красноїльської селищної ради Чернівецького району Чернівецької області;
- публікація матеріалів дослідження.

Публікації: Дроздик Наталія. Державна символіка як засіб патріотичного виховання молодших школярів. *Тези доповідей студентської наукової конференції Чернівецького національного університету* (16–17 квітня 2024 року). Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи. Чернівці : Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2024. С.68-69.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи: вступ, два розділи, які поділені на параграфи, висновки, список використаних джерел (82 позиції), додатки. Загальний обсяг – 94 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СИМВОЛІКИ УКРАЇНИ

1.1.Феномен символу та символіки як об’єкт наукових досліджень

Проблема символу й символіки – одна із актуальних у філософських, лінгвістичних, психологічних, педагогічних дослідженнях. Візуальні образи незмінно присутні в сучасному повсякденні, адже засоби масової комунікації, реклама супроводжують людину повсюди. Процес навчання завжди містить візуальний компонент, традиційними стають методи дистанційного навчання, зростає роль візуалізації навчального матеріалу. Унаслідок розвитку інформаційних технологій, нині спостерігається посилення глобальних візуальних комунікацій. Таке розмаїття образів не може не впливати на осягнення людиною дійсності й, відповідно, конструювання суб’єктивної реальності, соціальних комунікацій. У зв’язку з цим особливої ваги набуває дослідження символіки, сприйняття символу, його впливу на свідомість людини.

З найдавніших часів люди шукали спільну мову, за допомогою якої можна було б висловити зв’язок речей і явищ у довкіллі. Ці пошуки привели спочатку до відкриття узагальнених образів, а згодом, у міру еволюційного розвитку, й абстрактних понять. Такі образи отримали назву символів. Символіка – це мова, якою користуються різні культури, суспільства, аби виразити свої ідеї та концепції. Однак, розуміння символів та їх значення може бути комплексним й потребує глибокого аналізу й інтерпретації.

Важливо відзначити, що символи можуть мати різний зміст у різних культурах і контекстах. Наприклад, змія може з одного боку символізувати мудрість і зцілення, а з іншого – небезпеку і зло. Тому, аби правильно розуміти символи, необхідно враховувати історію, культурні особливості й контекст, у якому вони використовуються. Погодимося із думкою Миколи Дмитренка про те, що осмислення символу почалося тоді ж, коли з’явилися й самі символи, тобто тоді, коли, формуючи мовне середовище, людина втратила несвідоме, нерефлекторне бачення світу, назавжди перейшовши від

злиття з відкритим до споглядання і осягнення того, що оформлене, спантеличившись питаннями – хто -що-чому-навіщо? І тим самим вступивши у стосунки складного, сповненого суперечностей, діалогічного взаємозв'язку зі світом, що стали структуротворчим принципом символізації [19].

У кожній епосі символіка відігравала важливу роль і виражала особливості світогляду та цінностей суспільства. Так, у давні часи символи часто відображали божественне начало і мали культове значення. У середні віки вони були тісно пов'язані з християнством і служили для передачі наступним поколінням моральних уроків та досвіду історичних подій. В епохі Відродження символи стають частиною освітньої системи, віддзеркалюючи рівень наукового й філософського розвитку суспільства. В період Просвітництва використовувалися для вираження свободи думки, вільних ідей і протесту проти тиранії. В сучасному суспільстві символіка використовується в політиці, масовій культурі, рекламі, освіті як засіб впливу на людину, передачі певних ідей та цінностей.

Важливо розуміти, що символи можуть мати різні значення у різних епохах і культурах. Тож для їхнього правильного розуміння необхідно вивчати історичний і культурний контекст застосування. Не дивлячись на те, що символ як елемент культури існував завжди, серйозні спроби дослідження його змісту, специфіки, структури починаються лише з середини минулого століття. Поняття «символ», як показує аналіз наукових розвідок, включає в себе багато значень: знак, алегорія, розпізнавальна прикмета. Походить з грецької мови, дослівно означає -поєднання, зведення (знак подяки у вигляді двох половинок предмета, розділеного між двома людьми), тобто – це розпізнавальна прикмета, знак, що має безліч значень. Це загальноприйняті літерні або графічні позначення предметів, явищ, властивостей. Під символом розуміють як знакові зображення, так і образи, у яких закладено крім первинного, поверхневого значення, глибший сенс, що грунтується на аналогіях. Знакові символи різні за ємністю: одні мають

широке значення, інші – виконують функцію мітки, конкретної і точної вказівки [20; 23; 39].

Зазначимо, що у різний час до питань символу, як засобу специфічної комунікації, зверталися видатні мислителі різних епох, такі як Платон, Аристотель, Аврелій Августин, Тома Аквінський, Імануїл Кант, Фрідріх Шеллінг, Ернст Кассірер, Карл Юнг, Освальд Шпенглер, Йоган Гейзинг та інші.

Зв'язок символу із культурою та духом народу відслідковували у своїх дослідженнях такі вітчизняні мислителі, вчені, як Г.Сковорода («Кольцо»), М.Костомаров («Про історичне значення руської народної поезії», «Історичне значення південноруської народної творчості», «Дві руські народності»), О.Потебня («Про деякі символи у слов'янській народній поезії»), Г.Булашев («Слов'янська міфологія»).

Для розуміння проблеми вивчення феномену символу розглянемо уявлення про нього. Складність визначення символу ускладнюється наявністю низки суміжних понять, які у деяких теоріях вважаються синонімічними. Тому потрібно розглянути основні відмінності символу, знаку, алегорії й образу як достатньо близьких у категоріальному сенсі.

На думку дослідників, символ і знак, знаходячись в одній площині, не зводяться один до одного, оскільки символ – свідомість, знак – предмет. «Символи є репрезентацією не предметів і подій, а свідомих посилань і результатів свідомості. При цьому вони можуть виступати як я якості прямого «позначення» свідомості, так і позначати дещо предметно-подібне, те, що репрезентує свідомість опосередковано» [19;39;50;75; 81].

Поняття символ і знак, таким чином, складають протилежно спрямовані вектори континууму багатозначності. Відмінність у цих поняттях полягає у тому, що знак має тісний зв'язок із сталою предметною реальністю (туго піддається змінам, є однозначним), а в символ – гнучкий, такий, що опирається на широке смислове поле, дозволяє множинне трактування й пошук нестандартних, але внутрішньо логічних зв'язків (багатозначність).

Знак дає людині змогу «проникнути в предметний світ у світ значень, а символ дозволяє увійти у непредметний світ – світ смислових відношень. Через символізм у людській свідомості відкривається святая святих культури: осягаються смисли, які не піддаються розуму, (а) живуть в несвідомих глибинах душі і (б) об'єднують людей в єдине етнокультурне співтовариство. Причому справжній символ не просто висловлює певний сенс, він ще передає весь спектр його магічної сили. Символ є непідконтрольним нашій свідомості, тому безпосередньо зачіпає афективну сферу людського єства» [81].

Порівнюючи символ і алегорію, вчені наголошують той момент, що значення символу розшифрувати непросто, оскільки його зміст тісно пов'язаний із структурою певного образу; алегорія ж слугує певною ілюстрацією, поясненням тієї чи іншої ідеї, двопланове зображення. Щодо метафори (приховане порівняння), на думку Миколи Дмитренка, від від неї символ відрізняється тим, що «має діалектичну природу, тобто, з одного боку, він тотожний до того, що в ньому символізується, а, з іншого, – істотно відрізняється від нього, причому два «предмети», що перебувають у символічному зв'язку, рівноправні. У метафорі різниця між образністю предмета і самим предметом не має принципового значення, метафора має значення сама собою, вказує на саму себе. Символ покликаний вийти за межі предмета, помножуючи повноту його власного буття, а функція метафори – використовувати чужі ознаки на власну користь» [19, с.56].

Співставлення поняття символу й емблема, приводить нас до висновку: якщо емблема – точно фіксований, конвенційний, дещо умовний, але все ж загальноприйнятий знак, то символ не має конвенційного значення, існує в архетипному шарі колективної та індивідуальної свідомості, він не створюється, а відтворюється [75].

Отже, структура символу визначає певний напрямок, через кожне часткове явище дає цілісний образ світу. Знак – однозначність, символ - багатозначність; алегорія - можна легко декодувати, символ декодувати

складно. Символ розуміється як своєрідний ключ, що дозволяє проникнути у більшу сферу. За ним стоять розгадка людської психіки, її свідомих і несвідомих структур. Наприклад, невербальна царина, може бути доповнена символами; «символ – знак, але такий знак, що має смисл і застосування в майбутньому, перспективу. Адже знак може й не мати смислу, а символ завжди його має» [74, с.78].

Важливими особливостям символу є абстрагованість від конкретного і багатозначність, що надає йому особливої цінності у контексті використання в різних ситуаціях, дозволяє найбільш точно виразити ірраціональний, аксіологічний зміст, стрижневою ідеєю якого є сподівання на гармонію стосунків із довкіллям.

Символізм має свої закони. До них відносять: ізоморфізм (схожість світу реального і надреального); незворотність і однобічність (одновекторність, однозначність знакових, предметних стосунків); виразність (символ виражає непізнані, потойбічні ціннісні смисли й часто має релігійне забарвлення: хрест, півмісяць, логос тощо); багатозначність (накопичувач смислів і цінностей); медіація чи посередництво (місток між культурами, перенесення ціннісних сенсів з одного пласту культури в інший); умовність (форма символу умовна, зміст, що він виражає - безумовний); синтетичності (символ-щось особливе, те, що виражає синтез, зв’язок загального й одиничного); універсальність (мова символів - універсальна мова культури) [38; 39]. Означені особливості символу можуть виступати критеріями, за допомогою яких можна говорити про те, чи є або ж не є зображення символом.

Дослідники зазначають, що вплив символів на наше сприйняття реальності проявляється у декількох аспектах. По-перше, символи допомагають нам класифікувати й систематизувати інформацію, дають змогу розділяти й групувати об’єкти або поняття на основі їхньої подібності або семантичного зв’язку; наприклад, символи у вигляді літер використовуються для позначення звуків, що допомагає нам творити й розуміти мову. Крім

того, символи можуть слугувати засобом комунікації, як візуальної, так і вербальної, допомагають передавати ідеї та інформацію іншим без використання вербальної мови; наприклад – символи на дорожніх знаках або піктограмах повідомляють нам про те, що потрібно робити чи як поводитися у певних ситуаціях. Врешті, символи також мають культурне та історичне значення, вони пов'язані з певними традиціями, релігійними віруваннями або історичними подіями; наприклад, державна символіка слугує символом національної ідентичності, єдності тощо.

На думку Е. Фромма, «мова символів є чи не єдиною універсальною мовою, яку створило людство і яка присутня в усіх культурах та в усі часи його існування. Охоплюючи усі культурні феномени, символ подає універсальну форму вираження людського буття» [38, с.107]. Загалом символи відіграють важливу роль у нашому сприйнятті реальності, допомагають систематизувати інформацію, обмінюватися ідеями, сприймати й продукувати культурні цінності, висловлювати емоції. Розуміння символіки допомагає нам глибше пізнавати світ довкола нас, розуміти його і конструктивно з ним взаємодіяти.

Колективне несвідоме, запропоноване швейцарським психологом Карлом Юнгом, трактується як певний загальний басейн архетипів, емоцій, мотивацій, які знаходяться у глибинах нашої свідомості й на формування яких вплинув загальний досвід, присутній в культурі та суспільстві: «Те, що ми називаємо символом, - це термін, ім'я чи зображення, які можуть бути відомі в повсякденні, але мають специфічне додаткове значення до свого звичайного смислу... Слово чи зображення символічні, якщо вони мають на увазі щось більше, ніж їхнє очевидне і безпосереднє значення» [81, с.46]. Символи мають особливе значення у контексті колективного несвідомого, слугуючи мостом між індивідуальним і колективним досвідом; вони можуть бути універсальними й зрозумілими для більшості людей, оскільки використовують загальні архетипи та образи.

Коли ми трактуємо символи, то отримуємо глибинне розуміння їхнього значення і зв'язку з колективним несвідомим. Це допомагає розширити свідомість, поліпшити комунікацію з іншим людьми. Для кращого розуміння проблеми вивчення символів слугує концепція символу як елементу культури, що належить американському вченому Леслі Вайту. Він стверджував, що відмітною рисою людського життя є «його символічний характер, а поняття -культура- є найменування специфічного класу феноменів, притаманних лише людині, які можуть бути названі символічними…Поведінка людини – це символічна поведінка; якщо вона не символічна, то вона й не людська». Людина формується у культурі, а ключ до світу культури й «умова діяльності у ньому – це символ» [74, с.78].

Символ – це предмет чи явище, значення якого визначає той, хто використовує його у якості засобу комунікації. Він може мати будь-яку форму, що можна розпізнати, розшифрувати: жест, обрис, колір, смак, звук чи запах; також символами можуть бути різні предмети, тварини чи рослини, які мають особливе значення. Людина придумує, нав'язує значення та цінності речам за своїм вибором. У світі символів вона діє на свій розсуд і може будь-чому надати будь-яке значення у певній культурі чи релігії.

Щодо класифікації символіки, то підходи до неї доволі різноаспектні. Загалом її тлумачать на побутовому, лінгвістичному, філософському, психологічному, релігійному, етнографічному та інших рівнях.

Символи можуть бути наочними, як, наприклад, логотипи компаній чи прапори держав. Вони являють собою узагальнену форму, яка викликає певні асоціації та емоції у людей. На нашу думку, найбільш повна й структурована класифікація символів подана у дослідженнях М.Дмитренка, В.Карпова, Ю.Кушіш, В.Мішегліної, В.Коцура, О.Потапенка, В. Ю.Сіденко [19; 29; 38; 50; 74; 75]. Знання символіки дозволяє краще розуміти й сприймати світ. Ми можемо використовувати символи та їх значення, аби висловити свої думки, емоції, почуття.

Серед різноманіття наукових теорій символів виокремимо культурно-історичний та психологічний підходи до розуміння символу: праці Ж.Петрочко, Ю.Сіденко, Т.Яценко, та ін. [63, 74, 82]. Психологи стверджують, що значення символу неможливо розпізнати за допомогою органів чуттів. Його сенс можливо пізнати лише за допомогою символічної комунікації, використовуючи здатність психіки до символізації.

Джерельною базою для нашої роботи також послугували енциклопедії, та словники [54;75;76].

Вельми важливими для дослідження виявилися праці з теорії символу, а також розвідки, присвячені окремим сферам духовної культури - філософії, психології, історії, мистецтвознавства, права, фольклористики [2;5;19;38;50;65;72;81].

Методологічною основою другого (практичного) розділу нашого дослідження стали напрацювання І.Беха, Н.Бугайчук, О.Гончарової, А.Дмитрієвої, Р.Заворотного, Р.Крат, Т.Мирошніченко, Н.Михальченко, Ж.Петрочко, А.Чорної.

Нам імпонує твердження Ю.Сіденко про те, що «у філософії та психології відсутнє однозначне трактування символу. Проте спільним для різних дослідників є виділення в структурі символу двох елементів: предметного образу та глибинного сенсу, а також висновок про багатозначність смислу символу» [74, с.82].

Отже, символіка виражає складні поняття і концепції, які не завжди можуть бути точно передані вербально. Вона використовується для позначення ідей, цінностей, історичних подій, релігійних вірувань тощо. Символи мають силу комунікативного засобу, здатного сказати більше, ніж просто слова, адже втілюють в собі певні цінності, ідеї, концепції, які допомагають нам орієнтуватися у світі й дають сенс нашому життю.

1.2.Державна символіка українців: поняття, історія виникнення

Поняття символіки у науковому дискурсі трактують через загальнолюдський, національно-специфічний, етногенетичний кут зору. Державний аспект символіки виражений у геральдиці (наука про герби) та вексилології (наука про прапори).

У державних символах сконцентровані події минулого і надії майбутнього, через них вирують пристрасті, нерідко ламаються списи; під покровом знамен люди йдуть на смерть, виборюють перемогу; під звуки гімну проявляють свої емоції, найкращі риси характеру, висловлюють сокровенні мрії, патріотичні почуття. Тріада головних Державних Символів України – герб, гімн, прапор склалася як найважливіша ознака держави в епоху Нового часу, хоча окремо вони були відомі з найдавніших часів.

Герби зображені на державних бланках, грошових купюрах, печатках і є своєрідним гарантами повноважень держави, її відповідальності. Гімни лунають під час національних урочистостей, спортивних змагань, міжнародних зустрічей, відображають історію та традиції держави, її героїчне минуле; передають дух народу, його прагнення засобами музики, мелодії. Прапор зосереджує колірну символіку, де кожен із кольорів несе смислове навантаження, репрезентує певний політичний посил, розкриває культурну спадщину. Функції державних символів – візуалізація влади, визначення приналежності території та урядових повноважень.

Державні символи – відмітні ознаки суверенної держави. Їх значення полягає не лише і не стільки в індентифікації держави, скільки у реалізації глибокого сенсу, зумовленого специфікою історичного розвитку країни, чинником багатонаціональності народу, що проживає на території України, її культурним генетичним кодом, особливостями взаємодії з іншим країнами [23; 29; 72]. Державні символи виражають політичні устремління держави, її територіальний устрій, військові традиції та багато інших аспектів, які країна бажає продемонструвати. В історичній ретроспективі можна простежити як герб, гімн, прапор у концентрованій формі виражають рівень розвитку

суспільства у конкретний історичний період, амбіції владних еліт, становище країни на світовій арені тощо.

З урахуванням сказаного особливий інтерес представляє вивчення розвитку й трансформації українських державних символів, що віддзеркалюють еволюцію суспільства, зміну державного устрою, соціально-економічного розвитку, взаємодії з учасниками політичного процесу.

Поняття -державні символи- трактується як «особливі, такі, що склалися історично, графічні чи звукові знаки держави, встановлені конституційним законом, які уособлюють її самобутність і національний суверенітет. Вони слугують різним цілям у діяльності державних органів влади й посадових осіб, в умовній формі засвідчують державу, є зовнішнім виявом державної влади, як на території самої держави, так і за її межами, у зносинах з іншими країнами та міжнародними організаціями» [50; 73; 80].

Важливим є і те, що вони консолідують, об'єднують суспільство, незалежно від походження, соціального і майнового статусу, національності, місця проживання його громадян. Першоосновою для появи державних символів і умовою їх подальшого розвитку є державний суверенітет, логічним наслідком втрати якого є ліквідація державної символіки країни [11;23;30]. Розглядаючи термінологічні аспекти державної символіки, варто торкнутися змісту категорії «національні символи». Енциклопедична література визначає це поняття як «сукупність певних ознак (знаків, звукових виразів тощо), які в лаконічній формі виражають національну ідею або декілька ідей історико-політичного характеру» [55, с.312]. Головним чином національна символіка поширена всередині держави, по відношенню до державних символів є більш сталою, як правило, нормативно не закріпленою (символ калини, хліба, вишиванки тощо). Однак, державний гімн України - це і національний символ, який духовно пов'язує усіх громадян країни в єдине ціле, оскільки виражає їх прагнення, сподівання, мрії.

Узагальнюючи наукові напрацювання щодо змісту та особливостей структури державної символіки України, виокремимо її відмітні ознаки:

- Офіційні знаки держави, які набувають цього статусу в результаті інституалізації (нормативного закріплення). ЇЇ цінність полягає в тому, що: встановлюється перелік державних символів, які у знаковій чи іншій формі засвідчують державу; визначається змістове наповнення того чи іншого символу, закріплюється його графічне зображення; гарантується і забезпечується стабільність державних символів; збагачується система права, виникає інститут державних символів [26; 50].

- Є лаконічним, концентрованим знаковим відображення державного суверенітету (самостійності) та державної ідеології («система політичних, правових, філософських, релігійних та інших поглядів, ідей та цінностей, що виражають конкретні інтереси різних соціальних груп та організацій, в основі яких можуть бути програмні цілі соціальної діяльності, спрямовані на утвердження, розвиток чи зміну існуючих державно-суспільних відносин» [38, с.107].

- Мають національно-етнічні витоки, пов’язані з історією, традиціями, ментальністю народу, виражають духовність нації, є близькими і зрозумілими для всіх членів суспільства.

Дослідники вважають символи державності явищем генетично новим, таким, що зумовлюєься геополітичною ситуацією [50;72]. Історія української державної символіки має тривалу, складну і захоплюючу історію.

Нову сторінку в історії державної символіки відкрив акт проголошення незалежності України (24 серпня 1991 р.). Важливим етапом у державотворенні стало прийняття основного закону країни- Конституції (28 червня 1996 р.). У статті 20 цього документу виначені й описані головні державні символи країни: Державний Прапор України, Державний Герб України і Державний Гімн України.

Державний Прапор України – один із офіційних атрибутів держави, символ її незалежності, це «стяг із двох рівновеликих, горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів» [31].

Як засіб сигналізації, заявка на володіння певною територією прапор виник іще за давніх часів. Такі родові знаки наших пращурів називалися – рубежі-, -знамена-, -мітки-. У «Руській правді», збірці норм давньоруського права, зустрічаємо трактування слова -знамено-, як предмета, поміченого княжим знаком (двозубом чи тризубом). Літописи зберігають описи стягів, які традиційно використовували наші предки – русичі: спочатку це були довгі жердини з прикріпленими до верхівок гілками дерев, жмутів трави, кінських хвостів, згодом – клиноподібні шматки тканини яскравого кольору. Пізніше, на зламі 13-14 ст. з'являються клиноподібні полотнища, традиційним кольором яких був червоний, білий, блакитний, рідше – жовтий.

Козацтво, Запорізька Січ збагатили українське прапорництво новими формами й кольорами. Серед козацьких корогов виділялися трикутні та трапецієподібні полотнища з перевагою червоної та малинової барви. З 18 ст. бачимо здебільшого блакитні знамена із золотими чи жовтими зображеннями хрестів, постатей святих, небесних світил, зброї та інших знаків. На лицьовому боці полкових і сотенних стягів як правила було зображення лицаря-вояка із мушкетом і шаблею, а на зворотьому – полкова чи сотенна емблема. Прапор останнього козацького гетьмана Петра Калнишевського «був блакитний, прошитий золотими нитками, але лиштва зосталась малиновою. У січовому війську з багатьох січових корогов, особливо тих, що належали Кошу і кошовому отаману, переважають малинові, з червоної китайки. Але значна кількість прапорів мала також жовту, синю або обидві барви» [30, с.7].

Із занепадом Гетьманщини, наприкінці 18 - початку 19 ст. на територіях, що увійшли до складу російської імперії, майоріли прапори біло-синьо-червоного кольору. Історія засвідчує, що жовто-блакитний прапор було піднято на міській ратуші м. Львова у червні 1848 р. Це був стяг західноукраїнського військово-політичного з'єднання Українських січових стрільців (УСС). Один із дослідників історії державної символіки України

А.Гречило, наводить факти про те, що у 1911-1913 рр. багато українських часописів на своїх сторінках висвітлювали наукову дискусію про українську національну символіку, а з 1917 р. на мітингах, демонстраціях жовто-блакитні знамена стали традиційними [10;11]. 22 березня 1918 р. у м. Київ Українська Центральна Рада затвердила жовто-блакитний стяг українським національним прапором. Ініціатором виступив М.Грушевський, який, як історик, добре знав символіку українців та її традиції. Однак гетьман П.Скоропадський змінив порядок розташування кольорів на блакитно-жовтий (небесна блакить над ланом пшеничного поля, як пошанування землі-матері, землеробської вдачі українців і духовності).

Кольорова гама державного прапора стала предметом дискусій та продовжується і в незалежній Україні. Так В.Головченко відстоює варіант П.Скоропадського: «Обі ці барви є нероздільні... Там, де немає гармонійного поєднання дії обох барв, там немає і розвитку нації. Обі ці барви разом у їх співдії означають Промінь Божественної Мудрости і Любові Проявленої в Житті» [11, с.99]. В. Карпов обстоює бачення М. Грушевського. Зокрема, він наголошує на тому, що першим прапором УНР був жовто-блакитний, що відповідало законам геральдики: «при виборі кольорів спеціалісти враховували те, що…барви герба (золотого тризуба) розміщувалися у верхній (жовтій), а барви щитового поля в нижній (блакитній) смугах. Але вже до цього само по собі склалося, що, створюючи різні емблеми як державного, так і масового вжитку, їх автори постійно зображували тризуб золотим у блакитному полі» [29, с.83]. На думку деяких дослідників, державний прапор українців повинен бути жовто-блакитним, бо жовтий колір – це «символ Сонця, вогню, творення, блакитний – символ Води (джерело життя). Тому саме за такого розташування кольорів Сонце, Світло творить життя. Тож тоді прапор стає «основою державотворення, лише за такої умови ми зможемо побудувати високодуховну та багату державу» [80,с.153].

Постановою Верховної Ради України від 28 січня 1992 року № 2067 - XII. затверджено блакитно-жовтий Державний Прапор України (стяг із двох рівновеликих горизонтальних смуг синього і жовтого кольору, із співвідношенням ширини прапора до його довжини 2:3). Символіку кольорів трактують як поєднання потужних символів життя, розвитку, достатку: блакитного, чистого, мирного неба, що простягнулося над золотим пшеничним ланом. Державний Прапор України майорить на представництвах державних установ, закладів, громадських організацій. Піднімається під час офіційних церемоній, відкритті різних заходів, врученні нагород тощо. Традиції та правила щодо використання Державного Прапора України представлено у *ДОДАТКУ А, Б.*

День Державного Прапора України відзначається щорічно 23 серпня. Саме у цей день в 1991 р. група народних депутатів внесла синьо-жовтий прапор у сесійну залу Верховної Ради. Відповідний указ було підписано Леонідом Кучмою (указ № 987/2004): «на вшанування багатовікової історії українського державотворення, державної символіки незалежної України та з метою виховання поваги громадян до державних символів України» [72, с.11].

Слово -*герб*- походить з німецького -erbe -, що означає спадщина. Це символічний знак, своєрідний ключ до історії родини, населеного пункту, держави, пам'ятка духовної культури. Символізує стабільність, спадкоємність, цілісність і сталість як з погляду родових відносин, так і з позицій централізованої влади. Родовий герб несе свою символіку, яка розповідає історію роду, позначає територіальні володіння, певні якості, притаманні кращим представникам цього роду. Ця властивість передалася й державним гербам, кожна фігура, кожен штрих, колір яких несуть важливе смислове навантаження. Київська Русь користувалася особливим родовим князівським символом – тризубом. Це один із давніх українських оберегів, «талісман, що зв'язаний зі старими міфологічними поняттями» [65, с.12].

Нині існує понад сорок версій походження й тлумачення суті цього символу. Умовно їх поділяють на три групи: предметна (відтворення конкретних рис того чи іншого предмета), графічна (стилізовне зображення), філософська (символічне відтворення ідеї). Головна ідея тризуба – число три: тривимірність життєвого простору, зв'язок трьох сфер, такий же, як і у Дереві Життя: світ Прави (Божественний Закон, що править Всесвітом), Яви (проявлене життя людей і всіх земних істот) і Нави (духовний світ померлих), своєрідна модель Всесвіту і людини. В. Шиян дає таке пояснення трьох ідей тризуба: «1. Батько - Бог. 2. Мати - Добро. 3. Син – Правда» [2, с.18]. Автори графічних гіпотез вбачають у символі тризуба зашифровану монограму – Володимир-; - воля; знак - шу- (пошук істини, прагнення до вдосконалення). Прихильники філософських гіпотез - символ ідеї державної влади; триєдиність світобудови; єдність Мудрості, Знання і Любові; зв'язок Бога-Батька, Бога-Сина, Бога-Духа Святого тощо.

Враховуючи давні геральдичні традиції, глибинний зміст символіки, шанування в народі Верховна Рада України затвердила тризуб офіційною емблемою самостійної незалежної держави, як малий Державний Герб України, вважаючи його головним елементом великого Державного Герба України (Постанова «Про Державний герб України від 19.02 1992 р.).

До головних державних символів відноситься й Гімн - «урочистий музичний твір на вірші програмного характеру. Це символ державної єдності, який виражає ідеологічні устої держави, її принципи, історію та програмні цілі на майбутнє» [27].

Історія створення гімну нашої держави починається у 1862 році, коли Павло Чубинський (1839-1884 рр.), визначний вчений, етнограф, поет і громадський діяч, написав вірш «Ще не вмерла Україна». На музику текст поклав західноукраїнський композитор і диригент Михайло Вербицький (1815-1870 рр.). Твір пустив глибоке коріння у національну свідомість українців, його музичне виконання й поширення у текстовому варіанті довгий час заборонялося та переслідувалося.

Зауважимо, що це був не єдиний гімн України. Такими вважалися широковідомі: Заповіт» Т.Шевченка (муз. М.Вербицького), «Вічний революціонер» І.Франка (муз. М. Лисенка), «Не пора» І.Франка (муз. Д.Січинського), «За тебе, Україно» В. Щурата (муз. С.Людкевича), «Для тебе, Україно, живем» О.Грицая (муз. С. Людкевича), «Боже великий, єдиний, нам Україну храни» О. Кониського (муз. М. Лисенка) та ін. [78].

Гімн «Ще не вмерла Україна» в офіційній музичній редакції було ухвалено Верховною Радою України 15 01. 1992 р. Згодом Л. Кучма, тогочасний Президент України, запропонував змінити першу строфу тексту П. Чубинського на «Ще не вмерла України і слава, і воля», що й увійшло до Закону «Про Державний Гімн України», затвердженого 6.04.2003 р. Верховною Радою України. Згідно цього Закону «Державний Гімн України виконується зі словами першого куплету й приспіву в такій редакції: Ще не вмерла України і слава, і воля, / Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля. / Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці. / Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів: Душу й тіло ми положим за нашу свободу, / І покажем, що ми, браття, козацького роду» [78].

У змісті гімну нашої держави бачимо потужні національні концепти, тут знайшли втілення ідеї бротьби за свою незалежність, готовності до самопожертви в ім’я свободи, віри у краще майбуття.

Отже, державні символи уособлюють суверенітет і незалежність держави, є незаперечним доказом її існування, спрямовані на зміцнення її авторитету, демонструють історичну спадкоємність і традиції країни, досягнення нашого народу, бачення себе і своєї місії у цьому світі. (Відомості про офіційні документи щодо Державної символіки подано у ДОДАТКУ А)

1.3.Дослідження стану ознайомленості молодших школярів з українською державною символікою

Важливим показником сформованості в підростаючого покоління громадянсько-патріотичних якостей є знання державної символіки, розуміння її ролі та значення як сконцентрованого вираження ідеології держави, прагнень і сокровенних мрій її громадян.

Як уже зазначалося, у системі атрибутів державності, символіка займає чільне місце, втілюючи ідею національної єдності, консолідованості суспільства.

У Додатку № 9 до Державного стандарту початкової освіти «Вимоги до обов'язкових результатів навчання здобувачів освіти з громадянської та історичної галузі» [18] серед обов'язкових результатів навчання здобувачів освіти виокремлено такі, що безпосередньо стосуються знань державних символів України:

- учень 1-2 класів «розповідає про Україну як про свою Батьківщину, розпізнає державні символи України, шанобливо ставиться до них»;

- учень 3-4 кл. «пояснює, що означає бути громадянином України та як Україна пов'язана з Європою» [18].

Зважаючи на це, нами було проведене дослідження на базі Красноїльського ліцею № 3, Красноїльської селищної ради Чернівецького району Чернівецької області.

Об'єкт дослідження - учні 3-А класу (17 дітей, з них одна дитина має інклюзію – психічне захворювання, тож у дослідженні брало участь 8 хлопців і 8 дівчаток). Метою нашого дослідження було визначення стану ознайомленості молодших школярів з державними символами України.

Завданнями – виявлення об'єму, рівня і якості засвоєння навчального матеріалу з державної символіки, прогалин у знаннях, уміннях учнів; встановлення рівня готовності до засвоєння нового матеріалу; розкриття причин слабкого засвоєння окремих частин навчального матеріалу;

визначення ставлення учнів до цінностей, пов'язаних з державною символікою.

Діагностика визначення рівня обізнаності молодших школярів з державною символікою передбачала аналіз за допомогою різних методів і методик і включала такі аспекти:

- збір інформації через спостереження, результати бесід, опитувань, анкетування, тестування, виконання певних завдань діагностичного характеру;

- обробка даних та їх аналіз;

- визначення висновків, формулювання завдань шодо поліпшення шляхів ознайомлення молодших школярів з державними символами України.

Оцінка результативності опиралася на показники сформованості знань про державну символіку. Сучасні дослідники (Н.Бугайчук, О.Вашуленко, Т.Мірошніченко) виокремлюють не менше трьох основних компонентів: когнітивний – знання державних символів; емоційно-оцінний – рефлексивність знань і уявлень, здатність чітко висловлювати й аргументувати свою точку зору – почуття патріотизму й гордості за свою вітчизну, її історії, державної символіки; діяльнісний: ставлення до державної символіки, виконання норм і вимог щодо державних атрибутів.

З метою отримання об'єктивних даних разом із спостереженням, використовувалися такі завдання:

- *методика незакінчених речень*:

  Державними символами України є…

  Верхнє полотно Державного Прапора України має…колір

  Автор музики Державного Гімну України…

  Тризуб означає…

  Державний прапор викликає у мене почуття… (Почуття гордості, патріотизму, Теплоту в серці).

- *заповнення пропущеного слова в тексті:*

Ще не вмерла України ні …, ні ....

Ще нам, браття молодії, усміхнеться ...

Згинуть наші …, як … на сонці,

Запануєм і ми, браття, у своїй ....

Душу й тіло ми положим за нашу …,

І покажем, що ми, браття, … роду.

Тести

1. *Автор музики Державного Гімну України*
   а) Микола Вербицький
   б) Михайло Вербицький
   в) Максим Вербицький
2. *Автор тексту Державного Гімну «Ще не вмерла України ні слава ні воля»:*
   а) Тарас Шевченко
   б) Іван Франко
   в) Павло Чубинський
3. *День Державного Прапора України святкуємо*
   а) 24 серпня
   б) 23 серпня
   в) 28 серпня
4. *Коли звучить Державний Гімн України ми*
   а) встаємо, стискаємо праву руку в кулак і піднімаємо над головою
   б) встаємо і прикладаємо ліву руку до серця
   в) встаємо і прикладаємо праву руку до серця
5. *Яке слово зашифроване у тризубі – Малому Державному Гербі України?*
   а) Україна
   б) воля
   в) доля

Проведення бесіди відбувалося за такими питаннями:

- Які Державні символи ти знаєш? (усі учні назвали Герб, Прапор, Гімн).
- Назви кольори Державного Прапору (усі учні вказали синій і жовтий).
- Що означають кольори Державного Прапору? (усі третьокласники пояснили синє полотно як колір неба, жовте – колір лану пшениці; серед них 7 учнів у відповідях наголосили синій - як колір чистого, мирного неба та жовтий - як колір стиглої пшениці).
- Де можна побачити зображення Державного Прапору? (загалом більшість відповідей стосувалися школи (куточок державної символіки), будівлі селищної ради; хлопчики також звернули увагу на машини, військові літаки та ЗСУ, дівчатка назвали сувеніри, шкільні підручники).
- Де можна побачити зображення Герба України? (8 опитаних відповіли, що на документах, 12 - на документах і монетах; 7 – на документах, монетах, у підручнику; 4 – не змогли відповісти на питання).
- Для чого країні потрібні Герб і Прапор? (щоб відрізнятися від інших - 2; аби всі знали, що є така країна - 4; бо це символи нашої держави, вони засвідчують її незалежність, об'єднують людей - 7; є тим, що відрізняє нашу державу від інших – 2; не знаю - 1).
- Коли звучить Державний Гімн, що потрібно зробити? (встати, покласти праву руку на серце - 12, чоловікам зняти головні убори - 2, зняти картуз, шапку - 2).
- Назви авторів Державного Гімну України (усі учні назвали Павла Чубинського як автора тексту, щодо автора музики, - 7 назвали ім'я і прізвище, 5 назвали лише прізвище, 4 не відповіли на питання).
- Що ти знаєш про автора тексту Державного Гімну України ? (видатний український вчений, дослідник культури України – 4; патріот – 8; не відповіли на питання -4)
- Символом чого є Державний Прапор? (перемоги – 15; держави – 14; незалежності – 15; волі – 5; єдності – 3; нашої країни, нашої землі – 10;

це те, що нас єднає – 4; сили, могутності – 7; через прапор я усвідомлюю себе українцем – 3.

Одним із методів, який ми використовували з метою виявлення емоційно-чуттєвого ставлення молодших школярів до Державних символів було обговорення певних ситуацій, які сприяли сплеску емоцій, переживань через ці ситуації.

У процесі індивідуальної бесіди учням було запропоновано обговорення таких ситуацій:

1. Ти домовився з друзями зустрітися біля селищної ради, де майорить синьо-жовтий прапор. Підійшовши до будівлі, побачив, що якісь люди знімають прапор. Як поведеш себе у цій ситуації? Чому?

2. Ти з класом поїхав на екскурсію до м. Чернівці. На Центральній площі біля меморіалу Стели Героїв ви стали свідками урочистостей. Пролунав Гімн України. Твої дії.

3. Ти з батьками повертаєшся додому після святкування Дня Незалежності у Чернівцях, в руках маленький жовто-блакитний прапорець. На автобусній зупинці до тебе підходить старший чоловік і питає: Це що в тебе у руках? Нащо воно тобі? - Як поведешся? Що відповіси?

4. Переглядаючи новини, ти побачив сюжет про повернення наших полонених додому. Один із них припав зі сльозами до нашого прапора і поцілував його. Які емоції викликав цей сюжет у тебе?

5. Ти з класом стоїш на урочистій лінійці до Дня знань. Свято розпочинається звучанням Державного Гімну України. Більшість твоїх однокласників поклали праву руку на серце. Однак деякі це проігнорували. Що ти будеш робити у такій ситуації?

Результати дослідження були узагальнені за такими критеріями:

- повнота уявлень про державну символіку (об’єм фактичного знання): 8-10 балів – високий рівень (знає і пояснює усі поняття);
- 5-7 балів – середній рівень (пояснює поняття не повністю);

- 0-4 бали – низький рівень (в обгрунтуванні відповідей допускає помилки);

- емоційне відношення до державних символів; особливості сприйняття, активність (сформованість патріотичних почуттів; глибина емоційної реакції на конкретну ситуацію та обгрунтованість відповіді, співпереживання, емоційний зв'язок з основними поняттями; активність): 7-8 балів – високий рівень; 4-6 балів – середній рівень; 0-3 бали – низький рівень.

Комплексний аналіз результатів дослідження показав, що молодші школярі усвідомлюють значимість державної символіки, називають головні атрибути держави, асоціюють їх символічно-змістове наповнення. Загалом, рівень обізнаності молодших школярів з державною символікою вище середнього.

Прогалини у знаннях державної символіки стосувалися окремих питань історії її становлення, асоціативного ряду сприйняття, правил поводження; чіткості текстового варіанту гімну; смислового навантаження тризуба, авторства мелодії Державного гімну.

Щодо особливостей емоційних реакцій, - емоційний фон сприйняття молодшими школярами державної символіки також вище середнього. Переважна більшість школярів виявила стійкі емоційні реакції схвильованості, почуття захоплення, гордості, поваги до державної символіки. Особливо символічною в контексті нашого дослідження стала відповідь Емілії Мотреску на питання які почуття викликає Державний прапор: теплоту в серці, піднесення, щем і гордість за свою країну, за тих людей, які її захищають.

Висновки до розділу 1

Символ відносять до числа понять з найбільш складним суперечливим змістом, семантику якого можна простежити у різних енциклопедичних словниках та наукових розвідках.

У дослідженні символу велике значення має не лише філософська й культурологічна основа, а й психолого-педагогічний аспект. Вияв символічних форм, що виникають у результаті зіткнення несвідомого зі свідомістю індивіда розглядається у працях таких зарубіжних вчених, як Е.Кассірер, К.Юнг, З.Фройд, Х.Блюм, С.Гроф та ін. Значний пласт досліджень про символ, його природу, структуру, генезу державної символіки, методичних аспектів вивчення в освітньому процесі накопичено і у вітчизняній науковій думці (А.Гречило, М.Дмитренко, В.Дрешпак, В.Карпов, Ю.Куліш, В.Мішегліна, Н.Михальченко, М.Шумка, Т.Яценко й ін.)

Поняття «символ» у перекладі з грецької мови - це знак, прикмета, відмітна риса чогось. У науковій літературі трактується як «найбільш ємна й значна, продуктивна та концентрована форма вираження культурних цінностей і смислів» [65].

Символ – поняття, не тотожне знаку; це самостійна і позазнакова категорія, яку можна лише тим чи іншим чином зрозуміти, але повною мірою не пізнати. Символи як такі, перебувають за межами знаку і є невід'ємною частиною життя свідомості, але на вторинному рівні, тобто, в культурі вони проявляються і діють у знаковій формі. Відповідно, згідно теоретичних розвідок, будь – який тип знаку, залежно від контексту і пропонованих обставин може бути символом, однак символ не є конкретним типом знаку і не зводиться до нього.

Символи відіграють важливу роль у нашому житті – допомагають передавати і сприймати інформацію, розуміти світ навколо нас. Символом може стати будь-що: предмет, слово, знак, колір, зображення й т.п.; за окремим предметом чи явищем, що мають символічне значення, ми бачимо

події, плин історії. Саме тому символіці у виховному процесі відводиться особлива роль.

Результати проведеного дослідження щодо стану ознайомленості молодших школярів з державною символікою засвідчили потребу оновлення змісту навчальних дисциплін, підручників для початкової школи в аспекті деталізації історичних моментів становлення Державних символів, трактування їх значеннєвих компонентів, правил поводження, посилення емоційної складової викладання навчального матеріалу.

Символіка є важливим елементом культури й суспільної ідентичності. Вона дозволяють нам відчувати себе частиною спільноти, розуміти її цінності та традиції. Національні прапори, герби, інші державні символи допомагають підсилити нашу національну ідентичність і об’єднати нас навколо спільних ідеалів і спільної мети.

РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДЕРЖАВНОЇ СИМВОЛІКИ УКРАЇНИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

2.1. Державна символіка України у змісті чинних підручників для сучасної початкової школи

Підручники, які використовуються у Красноїльському ліцеї № 3, були проаналізовані на предмет наповнення їх змісту державною символікою, рекомендовані Міністерством освіти і науки України, загалом відповідають вимогам чинного Державного стандарту початкової освіти, забезпечують наступність із дошкільним та основним навчанням.

У підручнику для 1 класу закладів загальної середньої освіти «Українська мова. Буквар» (У 2 ч.) Ч.1. – Н. Кравцова Н; Ч.2. - Н. Кравцова, О. Придаток [32] державна символіка не описана. Було б добре, аби першокласники, коли відкривають Буквар, бачили не мікроскопічний державний прапор десь удалині на даху школи (1 частина; 2 частина), а усі державні символи на першій сторінці підручника та відповідне змістове наповнення: абетка, склад слова тощо.

На жаль, ні у змісті розділів, ні в ілюстраціях державні символи не представлені і в підручнику цих же авторів «Українська мова та читання» для 2 класу [33]. На нашу думку, доречно було б увести інформацію про державні символи в таких темах: Багатозначні слова (с.57), Пряме й переносне значення слова (с.59), Частини мови: іменники, прикметники, дієслова, числівники (с.62), Речення- (с.102), Дослідження і складання текстів (с.112).

Дуга частина означеного підручника за авторством Н. Кравцової, В. Романової, А Савчук більш насичена інформацією про Державну атрибутику:

- текст легенди про мову (с. 12), уривок з легенди «Три брати – засновники Києва» (с.25), текст «Чи ж один на світі Київ»? (с.26) яскраві стилізовані зображення Державних символів; вірші Наталки Поклад «Прапор» (с.22), «Герб»; завдання щодо символіки кольорів, чуттєвої сфери; народні афоризми про прапор, які пропонується другокласникам запам’ятати й активно вживати

у своєму мовленні: Прапор над нами – перемога за нами; Прапор цілувати – на вірність присягу складати (с.22); Хто Гімн знає – Україну прославляє, Гімн співай – на грудях руку тримай (с.24), оповідання Зірки Мензатюк «Український прапор» (с.23).

Першу і другу частину підручника «Українська мова та читання» для 3 класу закладів загальної середньої освіти [34] відкриває яскрава сторінка під назвою «Державні Символи України» із зображенням тризуба, прапора, тексту державного гімну. Остання сторінка першої частини підручника містить зображення кобзи, прапора, червоних маків.

Зображення тризуба і прапора бачимо у другій частині підручника на сторінці 20. Загалом, кольорове оформлення підручника для другого класу витримане у блакитно-жовтих барвах.

Інформацію про символіку можна було б ввести в уроки зв'язного мовлення: Усний переказ за планом [34, с.11], Складання основної частини казки за сюжетними малюнками і планом [56, с.19-19]; Створення власного висловлювання на основі життєвого досвіду та спостережень [56, с.100]; Теми - однозначні й багатозначні слова; синоніми; частини мови; правопис НЕ з дієсловами [34, с.15; 17; 53; 93]; Ознаки художнього, науково-популярного та ділового стилю; зв'язок речень у тексті [34, с. 128; с.135].

У другій частині підручника державна символіка репрезентована лише як ілюстративний матерал (зображення прапора) у розділі «Мандруємо Україною» (Моя країна - Україна) [34, с.38].

Доречно було б дати відомості про історичні аспекти становлення державних символів у тематичному розділі «Наша слава – українська держава» - Вивчай історичне минуле [34, с.23], Українці, що підкорили світ [56, с.30], а також під час вивчення числівника (історичні дати створення, святкування тощо, прикметник (кольорова гама), дієслова (пояснення змісту - закликати, оберігати, відстоювати), речення: розглянь малюнок, склади за ним речення [34, с.101].

Аналіз змісту підручника «Українська мова та читання» для 4 класу [35] засвідчив, що у його першій частині державна символіка залишилася поза увагою авторів, як виняток - невеличке зображення герба і прапора [35, с.16]. Поглибленню громадянської компетентності учнів посприяло б підсилення тексту про козаків «Сторінка українського літопису» [35, с.74] зображенням козацьких знамен, а також у таких темах, як: Значення слова, Будова слова, Частини мови.

У змісті частини другої аналізованого підручника державна символіка вивчається у розділі «Символи нашої держави», де підібрані гарні змістові завдання і цікаві ілюстрації. Учням пропонується звернути увагу на емоції, чуттєву сферу (читання віршів Лесі Вознюк «Прапор» «Український Герб»; тексту «Державний Прапор України», авторської легенди Ірини Мацко «Золотий тризубець») [35, с.42-43]; творчі завдання спрямовані на міркування учнів над символікою барв прапора, гімну; проблемні запитання, пов'язані з історією створення нашої символіки, завдання пошукового, дослідницького характеру: збір матеріалів до виконання проєкту «Мій оберіг»; систематизація прислів'їв та афористичних висловів видатних людей про символи України; теорії триєдиності сили тризуба тощо.

На нашу думку, інформацію про символи й символіку можна було б увести й у розділ «Наша самобутність», зокрема, після читання й аналізу тексту Світлани Дідух-Романенко «Пишаюся, що я українець!» [35, с.47-58].

Щодо *літературного читання* (за підручником для 3 кл. А. Савчук) [71] державну символіку акцентуємо у темі: «Моє рідне слово» (години: інтегровані в межах читання художніх творів. - Урок позакласного читання. Читання текстів про Україну та її державні символи).

У підручниках «Математика»: для 1-2 кл. закладів загальної середньої освіти за авторством Н.П. Листопад [40, с.37] інформація про державні символи відсутня: ні завдань, ні ілюстрацій, пов'язаних із державною символікою, немає. Хоча такою інформацією можна збагатити зміст окремих тем:

- Розгляньте малюнок. Скільки козаків зображено на малюнку? Скільки козаків сидять у човнах, в скільки, спостерігають, стоячи за берегом? Скільки козацьких чаєк ідуть під прапором?
- На площі до Дня Незалежності майорять 10 синьо-жовтих і 5 червоно-чорних прапорів. Скільки усіх прапорів майорить на площі?
- Завдання № 749 щодо визначення кількості солдат у колонах проілюстровано солдатами у дивній формі, подібній на форму уланів у царській росії [40, с.122]; більш доречною була б картинка наших спортсменів під синьо-жовтими прапорами чи воїнів ЗСУ; завдання № 767 [40, с.122], також можна проілюструвати не фруктами, яких, як і квітів, і так багато на сторінках підручника з математики для 1-4 класів, а, скажімо, зображенням полотна нашого прапора; у завдання № 840, 841, 842 [40 , с.137] на обчислення параметру прямокутника, на нашу думку, доречнішими були б такі фрази, як обчисли параметри прямокутника козацького малинового, синього стягу тощо.

У підручнику Н. Листопад з математики для 3 -х й 4-х класів [42; 43] державна символіка залишилася поза увагою авторів; варто зауважити, що в другій частині підручника для 3 класу у завданні задачі № 22 є фото стадіону в кольорі прапору, № 361 діаграма в жовто-синьому кольорі [42, с.6; с.66].

У підручнику для 4 класу одна із умова задачі № 430 проілюстрована двома легковими автомобілями- жовтого і блакитного кольорів [43, с.79]. За аналогією завдань № 442, № 443 [43, с.81] доречно було б дати такі, які стосуються історії Герба, святкування Державних Символів тощо.

У частині другій уміщено лише дві задачі, пов’язані з символікою: задача № 471 [43, с.100] проілюстрована автобусами синього і жовтого кольорів, і задача № 526 містить інформацію про «найбільший прапор України, який «було піднято в Києві 22 серпня 2020 року. Висота флагштока становить близько 90 м., а розміри полотнища – 16 м. і 24 м. Знайди площу полотнища прапора» [43, с.109].

Аналіз підручників інтегрованого курсу для закладів загальної середньої освіти «Мистецтво» /Людмила Масол, Олена Гайдамака, Оксана Колотило для 1- 4 кл. [45; 46; 47; 48], показав наступне:

- у змісті підручника для 1 класу державні символи не розглядаються;
- підручник для 2 класу відкриває атрибутика незалежної держави – Тризуб, Прапор, текст Державного Гімну України, тож подано лише ілюстративний аспект; у словничку основних понять, вкладеному в кінці підручника терміни -державна символіка, -прапор-, -гімн- відсутні [46, с.104];
- у підручнику для 3 класу, на жаль, про державну символіку немає практично ніякої інформації, лише на с. 92 у темі «Політ фантазії» - коротке пояснення значення синього та жовтого кольору; словничок термінів пояснення таких понять не дає [47, с.120];

Для того, аби простежити тенденції змін у змісті сучасних підручників відповідно до завдань національно-патріотичного виховання, порівняємо підручники «Мистецтво» для 4 класу: /Людмила Масол, Олена Гайдамака, Оксана Колотило, видані у 2015 і у 2021 рр.

Підручник 2015 року для 4 класу не містить матеріалів про державну символіку, хоча у розділі 5 «Стежками століть» (с.20-21) можна було подати текст гімну та історію його створення. Зате у Розділі «Ми діти твої, Україно! Слов'яни» читаємо таке: «У мистецтві українців, росіян і білорусів чимало спільного – музичні інтонації, кольори в оздобленні, народні ремесла, елементи танцювального і театрального мистецтва». Учням пропонується послухати російську народну пісню «Ой ты степь широкая», порівняти мелодії пісень українських, білоруських і російських: колядки «Добрый тебе вечер, ласковый хозяин» (с.32). З яких пір росіяни стали слов'янами, автори не пояснюють, однак нав'язують українським дітям суто московські наративи, забуваючи про вторгнення 2014 року.

Учням дається завдання послухати пісню на музику російського композитора Михайла Глінки; прочитати «вірші російською та білоруськими

мовами. Чи зрозуміли вони тобі? Алфавіти цих народів походять від старовинної абетки кирилиці (названа на честь святих Кирила та Мефодія) тому нам є зрозумілими ці написи. За бажанням придумай мелодію до одного з віршів» (білорус. - Кали ласка, дзякуй; рос. – Добрые слова не лень) (с.33).

Далі розглядається інформація про білоруські та російські пісні «Кадриль», «Бариня», «Камаринская», завдання - охарактеризувати теми твору на основі мелодій російських пісень – весільної і плясової камаринської, придумати танцювальні рухи…(с.36), подивитися відеофрагменти танців «Бариня», «Бульба» «Крижачок», пригадати, які учні знають українські народні танці, порівняти білоруські та російські танці з українськими, визначити, що з ними спільного, послухати варіації га тему «Светит месяц»; у різних джерелах поцікавитися народними танцями та музичними інструментами білорусів та росіян (с.37); цілу сторінку відведено розповіді про російську матрьошку з відповідними ілюстраціями та завдання щодо форми цієї ляльки й елементів розпису (с.38).

Замість державної символіки пріоритети авторами надаються Чунга – Чанга російських авторів (муз В. Шаїнського, вірші Ю. Ентіна), м/ф «Чунга-Чанга» (фрагмент) (с.91), репродукціям картин російського художника Владиміра Первунінского «Вальс» (с.107) та члена союзу дизайнерів росії Василія Ярміна «Средиземноморский натюрморт» (с.117).

Вважаємо, що такі підручники потребують корекції і доопрацювання в аспекті національно-патріотичного, громадянського виховання.

У порівнянні з 2015 р. риторика авторів підручника 2021 року [48] щодо дружби трьох братніх слов’янських народів дещо змінилася, однак її можна прочитати між рядками: «А чи відомо тобі, що мова, звичаї та мистецтво поляків, чехів, болгарів, білорусів та інших народів подібні до українських? Це тому, що ми – нащадки давніх слов’янських племен. Люди цих національностей живуть в Україні у дружбі і злагоді» [48, с.28], тож діти також знайомляться з мистецтвом інших народів, у тому числі досить грунтовно-білоруського; тексту й мелодії українського гімну немає, зате є

Чунга – Чанга (муз В. Шаїнського, вірші Ю. Ентіна, переклад з російської М.Демків) [48, с.107]; у словничку такого поняття як гімн - немає [48. с.117].

Знайомлячись з підручником І.В. Грущинської «Я досліджую світ» для 1 класу закладів державної середньої освіти (у 2-х частинах): Частина 1. Ірина Грущинська, Зоя Хитра, Ірина Дроб'язко Ч. 2. Ірина Грущинська, Зоя Хитра, Вікторія Молочна, Ірина Дроб'язко (2023 р.) бачимо обкладинку в жовто-блакитних барвах; у змісті частини першої символіка не представлена; вважаємо, на уроці № 1 «Що таке світ?» та № 6 «Де я живу» малюнок, який пропонується роздивитися першокласникам доречно було підібрати із зображенням державної атрибутики [13, с. 4; с.12].

Педагогічно ефектно державні символи описано у частині другій аналізованого підручника. У змісті уроків № 50 -51: «Які державні символи України?» бачимо ілюстрації, початкову інформацію про державні символи, історію, кольори; першокласникам пропонується дослідити: де можна побачити державні символи України? Коли співають Державний Гімн? Прослухати Гімн у виконанні Михайла Хоми, заспівати його разом [13, с.9-10]. Враховуючи принцип послідовності, доцільно було б урок розпочати з того, що таке символ і символіка.

Урок № 51 «Чим славиться столиця України?» демонструє фото Державного прапора, учні мають відповісти на питання, чому, коли звучить Гімн України, люди тримають руку на серці? [13, с.11-12]; на нашу думку знання першокласників про національну геральдику поглибила б розмова про герб Києва, інформації про гімн і його авторів.

У підручнику також передбачені завдання творчого характеру, що передбачають аплікацію, моделювання Прапора і Тризуба [13, с.13], «Як упізнати карту України?» - виготовлення карти України в кольорах державного прапора [13, с.30], підбиваємо підсумки – зображення тризуба і прапора у завданні що не належить до державних символів України? [13, с.44].

Зміст підручника «Я досліджую світ» для 2 класу закладів державної середньої освіти (у 2-х частинах) [14, с.13] орієнтований на формування ціннісних орієнтацій молодших школярів. У частині 1, розділ «Наше перше дослідження – «Людина в суспільстві», в темі 8. «Які є символи в моєї країни?» [14, с.13] акцентовано інформацію про тризуб, значення символіки; подано зображення великого і малого Герба України, однак ні історія, ні символіка Великого Герба не пояснюються, як і обговорення того, як треба ставитися до державних символів [14, с.14].

Вважаємо, що доцільно було б у темі 9. «Ким славиться наша історія?» [14, с.15], темі 11. «Які особистості прославили мій край? Дорога до рідного краю - Зупинки у різних містах України» розгорнути аспекти геральдики, а не одне питання, які символи у твоєї малої батьківщини [14, с.19-20]; у темі «Славетні українці» [14, с.73-75] подати інформацію про авторів Державного Гімну.

У частині другій у розділі 1 «Інформація», державана символіка врахована лише у Завданні № 3. «Пофантазуємо та помайструємо – створення квіткової композиції «Символи України» [14, с.16], а можна було б у розділах: «Малюнки й моделі», «Алгоритми» (як організувати виставку): [14, с.88, 140],

Підручник для 3 класу закладів державної середньої освіти (у 2-х частинах): Частина 1. І.В. Грущинська, З.М. Хитра; Частина 2. Н.В. Морзе, О.В. Барна (Інформатика, Дизайн та технології) [15] державну символіку подає лише у темі № 104 «Чому треба плекати державну мову»?– інформація про 10 статтю Конституції, яка окреслює статус української мови як державної, пояснюється, чому вона є символом нашої країни (Державний Гімн виконується українською) [15, с.157].

Вважаємо, що зміст другої частини підручника у розділі четвертому «Презентації» [15, с.128] можна було б побудувати на прикладах створення презентацій з теми Державна Символіка Українців.

Підручник для 4 класу ЗЗСО (у 2-х частинах) [15] орієнтує школярів на державну символіку обкладинкою (зображення державного герба і прапору), однак у самому змісті державна символіка розглядається побіжно. Тому в частині першій її можна було б ввести у розділ 1. «Як бути людиною», тема 2. - Моральні чесноти [15, с.29], тему 3. «Цілі особистісного зростання» - «Що означає вислів «Мати силу волі?» [с.27], а в частині 2 – якусь дещицю інформації маємо у розділі 19 - «Символи народів і країн світу» визначення поняття державні символи [15, с.22], обговорення значення символів сонця, орла, змії, ведмедя, символіки барв на державних прапорах і гербах, ставлення до атрибутів держави [15, с.23-24], певно обговорення символіки сокола, лева тощо сприяло б розширенню кругозору молодших школярів та їх уявлень про держвну символіку. У розділ 20. «Давня Україна - чим славилась княжа Київська Русь» – добре було б глибше розглянути інформація про тризуб - знак на печатці князя Святослава не лише срібних монет князя Володимира, у розділі 21 «Козацька доба» – є зображення Герба Війська Запорозького [15, с.37], однак у завданнях не предбачено обговорення його символіки.

Аналізуючи підручники за якими навчаються учні 1- 4 класів Красноїльського ліцею № 3, ми виходили з вимог щодо їх функціонального навантаження, як навчальних книг: спрямованість на досягнення цілей і завдань навчання, задоволення потреб користувачів: для школярів – цікавість, ефективність, структурованість; для вчителя – основа побудови методичної системи, розгортання навчального процесу; для батьків – опора й порадник в допомозі своїй дитині у навчанні тощо.

Здійснений аналіз показав, що змістове наповнення кожного підручника чітко структуроване за розділами, темами, це дозволяє упорядкувати процес засвоєння інформації, систематизувати її за значимістю, диференціювати за вагомістю чи ін. Однак, тематичний напрямок вивчення державної символіки нашої країни потребує

вдосконалення в контексті дотримання принципів послідовності й систематичності, врахування таких аспектів як:

- історія виникнення, створення, побутування державної символіки;
- трактування значеннєвих компонентів;
- традиції святкування і шанування;
- відповідальність за наругу над атрибутами держави;
- біографія авторів чинного Державного Гімну України.

2.2. Ознайомлення молодших школярів з державною символікою українців на уроках та у позаурчній діяльності

(з досвіду роботи вчительки початкових класів Красноїльського ліцею № 3 Наталі Дроздик)

Ознайомлення з державними символами нашої країни – гербом, гімном, прапором традиційно входить у зміст національно патріотичного виховання молодших школярів. Свого часу корифей української педагогічної думки В.О. Сухомлинський зазначав, що «…в руках педагога слово є могутнім виховним засобом, яке здатне піднести, звеличити людину в її власних очах, утвердити її патріотичну свідомість і громадянську гідність, на все життя відкрити в її серці невичерпні й вічні джерела любові до своїх предків» [8, с. 26].

Згідно Типової освітньої програми для ЗЗСО, розробленої під керівництвом О.Я. Савченко (1-4 кл.), державна символіка українців вивчається на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» (змістова лінія «Людина в суспільстві»). У пояснювальній записці до цього курсу одним із завдань визначається «виховання активної позиції щодо громадянської і соціально-культурної належності себе і своєї родини до України, інтересу до пізнання історії та природи свого краю і країни; пошани до символів держави, ініціативної поведінки у громадських акціях, у відзначенні пам’ятних дат і подій» [60, с.41].

У початковій школі учні знайомляться з державною символікою, починаючи з першого класу. Так, очікувані результати навчання у змістовій лінії «Людина в суспільстві» курсу «Я досліджую світ» передбачають, що першокласники повинні мати уявлення про зміст символів держави (прапор, герб, гімн, українська мова), історичні пам'ятки свого краю [60, с.44]. У другому класі учень повинен «розпізнавати державні символи України, шанобливо ставитися до них» [60, с.45]. У третьому класі – «виявляє патріотичні почуття, шанобливе ставлення до символів держави, захисників і захисниць вітчизни, традицій і звичаїв свого краю» [60, с.65]. У четвертому класі - «знає зміст основних символів держави (Гімн, Прапор, Герб, рідна мова)» [60, с.71].

Згідно вимог [60, с.42], у реалізації програми «Я досліджую світ», вивчаючи державну символіку, залучаю учнів до практики виконання різноманітних завдань дослідницького характеру: дослідження-розпізнавання; дослідження – спостереження; дослідження-пошук.

Так, третьокласникам було запропоновано тематику досліджень, пов'язаних з Державними символами. Надзвичайно відповідально до виконання цього завдання поставилися Олександр Змошу, Владислав Луптович, Оля Істратій, Емілія Мотреску, Валентина Митрик і Параскєва Митрик.

Олександр Змошу і Владислав Луптович працювали спільно над темою : «Державний Прапор як один із головних символів України». У вступі була обгрунтована актуальність, причина звернення до цієї теми, мета дослідження, його завдання та методи (вивчення інтернет-ресурсів, бесіда з вчителем, з братом – учасником бойових дій, офіцером ЗСУ, аналіз інформації з різних джерел).

Результатом стала презентація, створення стінгазети, авторська вікторина для однокласників, експрес-опитування для батьків, упорядкування словничка термінів, а також створення просвітницького ролику з історії створення Державного Прапора України.

Істратій Оля працювала над темою «Кольори Державного Прапора». Третьокласницею було опрацьовано великий масив інформації стостовно поняття символу й символіки, вона неодноразово консультувалася з учителем історії щодо обгрунтування змістового наповнення символіки кольору нашого прапора, особливо в етнонаціональному вимірі, духовному контексті й дійшла висновків про те, що

- синя барва – колір мирного неба, духовності, покровительства вищих сил, благодатної вологи, яка дає життя, без якої не заколосився і не дозрів би хліб;

- жовта барва – колір стиглого лану пшениці, золотого зерна, сонячного короваю, працьовитих хліборобських рук, достатку українського народу, світла української душі й золотого серця українців.

Оля – поет-початківець, тож не дивно, що своє дослідження завершила віршем Олександра Олеся «Прапор»:

Синій, як море, як день, золотий –
З неба і сонця наш прапор ясний.
Рідний наш прапор високо несім!
Хай він, уславлений, квітне усім!
Гляньте, на ньому волошки цвітуть,
Гляньте, жита в ньому золото ллють.
З жита й волошок наш прапор ясний.
З неба і сонця, як день весняний.

Дослідницька робота Мотреску Емілії присвячена проблемним питанням затвердження Державного Герба України: «Малий та Великий Герб України». Не дивлячись на складність обраної теми, Емілія справилися з її розкриттям, чому передувала велика пошукова робота, вивчення відповідних наукових джерел, консультації з вчителями, батьками і навіть звернення до журналістів, які готували передачу про особливості нашої державної символіки.

Висновок Емілії про те, що суперечка, яка точиться більше двадцяти років щодо утвердження великого Державного Герба України, врешті має бути завершена, що особливо актуально нині, коли незалежність держави знову відстоюється із зброєю в руках.

Митрик Валентина і Митрик Параскєва досліджували проблему порядку використання та захисту державних символів України: «Етикет державних символів». Було проаналізовано великий масив інформаційних джерел, зміст 20 статті Конституції України; з допомогою вчителя історії визначено основні принципи та норми етикету державної символіки; разом з батьками учениці створили презентаційний ролик щодо правил поводження школярів з державною символікою. Особливої уваги в дослідженні Валентини та Параскєви заслуговує те, що вони наголосили такий аспект, як наруга над державною символікою та відповідальність за неї. Під час презентації результатів своєї пошукової роботи з метою її емоційного підсилення дівчата чуттєво продекламували вірш Н.Поклад «Прапор»: Прапор – це державний символ / Він є в кожної держави; / Це для всіх – ознака сили, / Це для всіх ознака слави. / Синьо-жовтий прапор маєм: / Синє- небо, жовте – жито; / Прапор цей оберігаєм, / Він – святиня, знають діти. / Прапор свій здіймаєм гордо, Ми з ним дужі і єдині, / Ми навіки вже – народом, / українським, В Україні.

Розкриттю сутності державних символів сприяють також уроки літературного читання, мистецтва, української мови, розвитку зв’язного мовлення, позакласного читання тощо.

Однією із перспективних інновацій, «яка здатна вирішити численні проблеми сучасної системи початкової освіти є інтеграція, яка зобов’язує до використання різних форм викладання, що впливає на ефективність сприйняття школярами навчального матеріалу. Для усіх її учасників: вчителів, учнів, батьків вона стає школою співробітництва і взаємодії, що допомагає разом рухатися до загальної мети., дає можливість формувати у школярів якісно нові знання, що характеризуються вищим рівнем мислення,

динамічністю застосування у нових ситуаціях, підвищення їх дійовості та систематичності» [57; 58].

Отже, інтеграція є «якісно новим відмітним способом структурування, презентації та засвоєння програмового змісту, що робить можливим системне викладання знань у нових органічних взаємозв'язках» [59; 70].

Інтегрування різнопредметних знань набуває особливої актуальності у початковій школі, позаяк для молодших школярів характерним є нерозчленоване сприйняття об'єктів довкілля. «Системний аналіз різних складових цілого, синтезуюче порівняння з іншими становить для молодших школярів значні труднощі. Водночас, на думку дослідників ці операції лише формуються у напрямку від загального до часткового: «інтегрований підхід у навчанні сприяє розширенню соціально-пізнавального досвіду учнів у руслі поставлених учителем конкретних навчально-виховних завдань, інтенсивному розвитку молодших школярів в аспекті вибраної тематики; формуванню інтересу до подій і явищ дійсності, вихованню особистості, розвиває загальнонавчальні навички дітей» [53, с.19].

Для прикладу наведемо фрагмент уроку для 3 класу з теми «Україна – моя Батьківщина (інтеграція «Я досліджую світ», «Літературне читання»). У частині первинного сприйняття й усвідомлення навчального матеріалу про символи України вчитель подає розповідає про акт проголошення незалежності України, її державні атрибути. Далі працюємо з текстом віршів Н.Поклад «Прапор - це державний символ», «Гімн» (виразне читання) , проводимо бесіду про символіку кольорів Державного Прапора, як поводитися під час звучання Державного Гімну.

У частині закріплення знань пропоную третьокласникам вправу «Закінчи речення»: Державними символами України є … *(гімн, прапор, герб);* Прапор України двоколірний – … *(жовтий, синій);* Гімн України – пісня … *(«Ще не вмерла Україна»);* Слова гімну написав … *(Павло Чубинський),* Музику до гімну створив … *(Михайло Вербицький);* Малий Герб України – … *(тризуб).*

Отже, спільність тем і об'єктів вивчення ставить перед вчителем завдання відповідного планування уроку в тому сенсі, аби інформація, отримана з різних предметів, доповнювала й поглиблювала одна одну, наприклад, вивчаючи предмет «Я досліджую світ» ми будемо йти від розуму до емоцій, почуттів, у «Літературному читанні», впливаючи на чуттєву сферу, розвиваємо естетичну складову, формуємо переконання.

Дослідники зазначають, що вчитель повинен використовувати увесь дидактико-виховний процес уроку, спрямовувати його в потрібне русло через добирання відповідних текстів, загадок, творчих завдань, вправ тощо (*ДОДАТОК Б1*).

Однією з перспективних технологій у вихованні й навчанні молодших школярів є технологія інтелект-карт, - карт розуму, карт мислення (зображення інформації в графічному вигляді, за допомогою асоціативних схем). «Інтелект-карта відображає смислові, асоціативні, причинно-наслідкові та інші зв'язки між поняттями, частинами, складовими проблеми або предметної області, яку ми розглядаємо, є ефективним методом структурування інформації» [61]. Кожну домку, кожен образ чи емоцію можна уявити собі, як об'єкт, від якого на всі боки розходиться багато ниточок-місточків, зв'язків, що ведуть до інших об'єктів – думок, образів, емоцій. Моделлю такого процесу є інтелект-карта.

Алгоритм побудови інтелект-карти такий:

- береться аркуш паперу А 4, кольорові олівці, ручки чи фломастери;
- аркуш розташовуємо горизонтально, у центрі картинкою чи одним-двома словами позначаємо основне поняття або аналізовану проблему; це поняття обводиться у рамку чи коло;
- від центрального об'єкта у різні боки малюємо кольорові гілочки – пов'язані поняття, аспекти, властивості, асоціації; розбірливо підписуємо кожну гілочку одним-двома словами, бажано друкованими літерами;
- від кожної гілочки малюємо кілька тонших гілочок – асоціації, уточнення понять, деталізація властивостей, конкретизація напрямків;

- смислові блоки відокремлюємо лініями, обводимо в рамку;

- зв’язки між елементами інтелект-карти показуємо стрілочками, теж різного кольору і товщини;

- малюючи інтелект-карту, застосовуємо якомога більше кольорів і якомога частіше використовуємо малюнки.

Малювання інтелект-карти – незвичний вид діяльності, майже ігровий, але це доволі ефективний спосіб роботи з інформацією. Причому спосіб універсальний, адже складати інтелект-карти можна з найрізноманітніших тем. Вони можуть бути короткострокові (складаються протягом одного-двох уроків) і довгострокові (на створення витрачається чимало часу з використанням матеріалу, вивченого упродовж кількох уроків і на різних предметах).

До корисних властивостей інтелект-карт відносять такі:

- наочність – проблему можна окинути одним поглядом, вона уся перед вами;

- привабливість (Тоні Б’юзен, автор цієї технології, радив налаштовуватися на створення красивих інтелект-карт);

- запам’ятовуваність, що досягається завдяки роботі обох півкуль мозку, виклристанню образів і кольору;

- допомагає виявити брак інформації, зрозуміти чого не вистачає;

- стимулює творчість, спонукає до пошуку нестандартних шляхів вирішення проблеми;

- їх можна складати колективно, робочою командою, групою, сім’єю;

- перегляд інтелект-карт через певний час (доба, тиждень, місяць) допомагає побачити картину в цілому, запам’ятати її, а також побачити нові ідеї.

В епоху цифрових технологій створено програми, за допомогою яких можна малювати інтелект-карти. Звичайно, вони виходять акуратнішими, у них легше вносити правки, однак не забуваймо, що мета цієї технології –

увімкнути обидві півкулі мозку, а цього більшою мірою досягають вручну з олівцем та папером.

Т.Б'юзен наголошував на тому, що суворих правил «створення інтелект-карт немає, як і немає неправильних карт: виробляючи свій стиль, міняти можна все, аби мислення ставало продуктивнішим – для цього інтелект-карти й були придумані» [5, с.78].

Я використовую цю технологію у процесі вивчення державних символів як засобу національно-патріотичного виховання, соціалізації молодших школярів (довгострокова інтелект-карта «Моя батьківщина-Україна»). Тема Батьківщини як держави, як місця, де ти народився, червоною ниткою проходить практично через усі загальноосвітні предмети: -Я досліджую світ- (поняття Батьківщини; державна символіка, природа); -Українська мова -(краса українського слова, державна мова), -Літературне читання- (твори про рідну землю, її багатство, державні атрибути), -Мистецтво- (феномен української пісенності, гімн), -Дизайн і технології- (символіка кольорів тощо).

Окремою ланкою цієї інтелектуальної карти є ознайомлення з державною символікою. Знайомство з Державним Гімном розпочинаю із запитань:

- що таке гімн?;
- у яких випадках його виконують?;
- які правила поведінки, коли звучить гімн?;
- знайомлю з фактичним матеріалом з історії створення, авторами слів і музики;
- розучуємо гімн і виконуємо його.

Наступний етап – складання інтелект-карти з вивчення Державного Прапору: історичний матеріал, інші прапори, правові аспекти. Більш складним є вивчення герба - сприйняття історичних аспектів, використання матеріалів геральдики. (Зразок інтелектуальної карти представлено у *ДОДАТКУ В 2*).

Виховний потенціал кожного уроку повинен бути джерелом формування ціннісних орієнтирів школярів, тож чинником виховання слугує усе, з чим взаємодіє молодший школяр, що здійснює, власне, виховний вплив.

Тому завдання вчителя полягає у тому, аби тримати у полі зору всі аспекти уроку, спрямовуючи його у належному напрямку, згідно до визначеної мети. У плануванні уроків враховую інтегрований підхід, намагаюся, аби інформація, отримана при вивченні різних предметів, доповнювала й поглиблювала їх зміст. Вивчення державної символіки здійснюємо практично на усіх уроках через зміст творчих завдань, текстів, відповідних вправ тощо.

Так, на уроках Літературного читання (3 кл.) у змістовій лінія «Пізнаємо простір дитячого читання» [60, с.20] доцільно використати вірші:

- Наталки Поклад «Герб»: Наш герб – тризуб, / Це воля, слава й сила;/ Наш герб-тризуб./ Недоля нас косила, / Та ми зросли, ми є, / Ми завжди будем, / Добро і пісню несемо / Ми людям.

- Дмитра Павличка «Наш прапор»: Небеса блакитні / Сяють з глибини, / А пшеничні й житні / Мерехтять лани. / Образ цей не зблідне, / Хоч минуть жнива. / Це знамено рідне – / Злото й синява. / Прапор наш, як літо, / В сонці майорить

- Лариси Ткач «Наше стяг»: Синій колір – мирне небо, / Жовтий – золота пшениця. / Стягу іншого не треба – / Маємо ми чим гордиться. / Буде гарне майбуття, / Бо синій плюс жовтий – то колір життя!

У змістовій лінії «Взаємодіємо усно за змістом прочитаного» 4 кл. [60, с.27] використовуємо легенду про Державні символи України:

Давно-давно жила собі жінка. Було у неї три сини, які зростали чесними, сміливими, працьовитими. Сини надзвичайно любили свою матусю, підтримували її, пишалися нею. Коли підросли – вирішили піти в світ, аби усім розказати про свою чудову неню. Проводжаючи синів у далеку дорогу, мати кожному дала оберіг. Найстаршому – золоту корону з трьома ясними промінцями, яка вела вперед, вказувала шлях до волі, справедливості, добра

зігрівала й підтримувала. Тож в народі стали називати першого сина за його добрі справи Тризубом –уособленням волі й справедливості. Середульшому сину неня справила синьо-жовтий стрій, аби завжди мав чисте небо над головою і не забував про стигле поле пшениці біля рідної хати. Він був сміливим, відстоював завжди правду, честь і гідність. Тому й назвали його Прапором. Наймолодшого сина мати обдарувала солов'їним голосом, умінням об'єднувати людей, вести їх за собою. За чудовий голос, величний спів, який прославляв рідну землю, цього сина стали називати в народі Гімном.

З того часу три брати завжди разом, поруч один одного, кличуть на захист рідної землі, волі, незалежності, прославляють у всьому світі рідну неньку – Батьківщину.

З метою розвитку зв'язного мовлення, діалогічних умінь молодших школярів застосовую тексти патріотичного спрямування, зокрема, й про державну символіку. Наприклад, «Історія герба України»:

Тризуб – Малий Герб України шанується в нашій культурі з давніх часів, як магічний знак, як оберіг, як символ княжої влади. «Його зображення археологи знаходять на монетах, печатках, посуді, цеглі, настінних розписах. Посли київського князя Ігоря (912-945 рр.) при укладанні договору з візантійцями мали свої печатки з тризубами. Київський князь Володимир Святославович (980-1015 рр.) карбував тризуб на монетах, де з одного боку зображувався портрет князя, а з іншого – тризуб» [з Інтернету].

Символіку цього знаку пояснюють з різних боків: «тризуб символізував поділ Всесвіту на небесне, земне й потойбічне; поєднання Божественного, Батьківського й Материнського – священних начал; трьох природних стихій – повітря, води й землі; у ньому зашифроване слово – Воля – та інші» [23, с.49].

У процесі вивчення державної символіки на уроках «Я досліджую світ», йдемо від розуму, свідомості до почуттів, емоцій учнів; мистецтва, дизайну і технологій впливатимемо на емоційну сферу, пізнавальні переконання

формувати через розвиток естетичних почуттів (наприклад, метафоричність тексту гімну, краса його мелодії; довершеність графіки тризуба; естетична наповненість барв Державного прапора тощо).Також доцільно ознайомити молодших школярів з етнографічним фотоальбомом, книгою про національне усвідомлення наших земляків - «Нетлінні. Українські державні символи у народній вишивці та ткацтві» (Леся Воронюк, Володимир Щибря, 2023 р.), у якій опубліковані та описані вишиті й ткані експонати з українською державною символікою та її мотивами.

Уявлення про державну символіку України формується переважно на емоційній основі. Кожний її елемент несе велике змістовне навантаження. Вчителю потрібно звертати увагу школярів на те, що державна символіка чи її елементи постійно оточують нас у повсякденному житті, використовувати проблемні ситуації, індивідуальні картки:

1. Де ми зустрічаємося з Державними символами у повсякденному житті?

Чому при виконанні Державного гімну усі повинні вставати?

Знання тексту Державного гімну: право чи обов'язок?

Чому я пишаюся своєю країною?

2. Розставте у правильній послідовності рядки гімну України.

☐ Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.

☐ Ще не вмерла Україна, і слава, і воля.

☐ Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.

☐ Душу й тіло ми положим за нашу свободу

☐ І покажем, що ми, браття, козацького роду.

☐ Запанує і ми, браття, у своїй сторонці.

3.Розфарбуйте прапор і герб України

Виконання домашніх завдань спрямовую в дослідницьке русло, самостійну, пошукову роботу: підготувати кросворд чи тест на тему «Державна символи України»; намалювати свій особистий герб, у якому будуть відображені твої інтереси, захоплення, переваги; разом з батьками створити герб твоєї родини; дослідити герб Буковини тощо. *(Орієнтовні розробки уроків подано у ДОДАТКУ В4).*

Вивчене на уроках у подальшому стає об'єктом бесід на виховних годинах, використовується при проведенні позашкільних заходів, дозвілля, ігровій діяльності.

Так, у 3-4 класах доволі цікаво проходили бесіди на теми:

- «Основний закон нашого життя»,
- «Обов'язок кожного громадянина – шанувати й берегти символи нашої держави»,
- «Правила поводження з державними символами».

У процесі підготовки до виховної години, звертаю увагу на її назву: «Шанування Державного Прапора України», «Головна пісня країни», «Наш герб», оскільки назва несе певне змістове навантаження, зумовлює емоційний фон заняття; використовую наочність, відеоролики, презентації та ін. (в Інтернет - мережі існує чимало сайтів, присвячених символіці, у тому числі й державній; учитель може творчо використати цікаві факти, методичні наробки, кращі досягнення передового педагогічного досвіду).

Зауважу, що державна символіка є невід'ємною складовою більш широкого терміну – державні атрибути, тож її змістове наповнення розширюється такими поняттями, як державно мова, державні штандарти, державна печатка, почесні знаки, національні пісні, основний державний закон тощо.

Формуючи в молодших школярів уявлення про державні символи та шанобливе до них ставлення, я використовувала такі методичні прийоми:

-використання художнього слова;

- демонстрація зображень прапора, герба - ксерокопії документів, гривні, фото будинків з прапором, військових кораблів, спортивних турнірів тощо; перегляд навчальних фільмів про історію створення, трактування символіки;

- спостереження під час екскурсій, відвідування музею тощо.

Звертаю увагу й на те, що у моєму класі, як і в школі оформлено демонстраційний стенд Державних Символів України. Матеріали щодо оформлення куточків можна взяти з мережі Інтернет *(див. ДОДАТОК Е).*

У позаурочній діяльності з третьокласниками проводила заочну оглядову екскурсію до столиці нашої держави – Києва: пам'ятник засновникам Києва; Дніпро, Хрещатик, пам'ятник Володимиру Великому; Майдан Незалежності, Андріївський узвіз, Маріїнський палац, Співоче поле; Національний ботанічний сад; Собор Святої Софії; Михайлівський Золотоверхий Собор; Києво-Печерська Лавра; Золоті ворота; Батьківщина – мати; Верховна Рада України (увага школярів зверталася на державну атрибутику, її історичні аспекти та сучасність).

Планом виховної роботи Красноїльского ліцею № 3 передбачено проведення декади «Державні символи України» (лютий - березень): години спілкування: «Моя Україна в символах», «Державна і національна символіка»; конкурс малюнків та творчих робіт «Малюємо Україну»; виховні години по класах; конкурс читців «Наші державні символи» (учениця нашого 3-А класу Істратій Оля виборола друге місце, нагороджена грамотою).

До Дня Державного Герба України (19 лютого) ми провели брейн-ринг «Атрибути нашої державності», до Дня Державного Гімну України (10 березня) – вікторину «Визначні українці», завершилася декада флешмобом «Шануємо наші державні символи».

Виховний вплив на школярів продуктивно здійснюється також і у позаурочний час. Мета позаурчоної діяльності – «створення умов для реалізації учнями своїх інтересів, потреб, здібностей у тих галузях пізнавальної, соціальної, культурної життєдіяльності, що не можуть бути реалізовані в повній мірі у процесі навчальних занять і межах основних освітніх дисциплін» [25, с.29]. *(ДОДАТОК В 4).*

З досвіду своєї роботи, зауважу що процес розширення кругозору молодших школярів з державної символіки України у позаурочній діяльності буде ефективним за умови низки принципів:

- урахування потреб учнів та їх батьків (виявлення запитів батьків і учнів, співвіднесення з вимогами школи);

- гуманістичної спрямованості (максимальне врахування інтересів і потреб дітей, підтримка школяра, створення умов для формування в учнів умінь і навичок самопізнання, самовизначення, самореалізації, самоствердження);

- урізноманітнення напрямків позаурочної діяльності, що передбачає реалізацію максимальної кількості напрямів і видів позаурочної діяльності, які надають учням реальні можливості вільного вибору, здійснення проб своїх сил у різних видах діяльності;

- оптимального використання навчального та канікулярного періодів навчального року під час організації позаурочної діяльності;

- успішності та соціальної значущості – формування потреби у досягненні успіху.

Школа після уроків – місце творчості, розкриття талантів дитини, її інтересів і захоплень. Тож позаурочна робота з молодшими школярами має бути спрямована у русло пізнавально-творчої праці, розвитку патріотичних почуттів, самосвідомості, здатності до правильного морального вибору тощо. Свого часу, звертаючись до вчителів, В.О. Сухомлинський писав: «У наших руках, дорогий друже, доля народу. Наша висока, свята місія – навчити молоде покоління шанувати все, створене поколіннями, кожне з яких

вкладало свою краплину в той океан, що починається нині від шкільної парти. Ми стоїмо на березі цього океану, за партами сидять майбутні плавці. Пам'ятаймо, що океан цей починається з тієї Невмирущої Криниці. Бережіть Невмирущу Криницю - тільки тоді океан буде вічно повен» [3, с.26].

Як зазначають дослідники, основою для організації виховної роботи з молодшими школярами є сама мета виховання – загальний розвиток дитини, важливим чинником якого є освоєння системи національних цінностей. Особливої значущості у цьому зв'язку набуває звернення до Державної символіки України, адже єдність культури та історії кожної країни забезпечується єдиною системою її символіки. У кожному її елементі закладено глибокий сенс: спадкоємність поколінь, історія, особливості культури, національні традиції.

2.3. Рекомендації щодо вивчення державної символіки України

У процесі вивчення державної символіки важливо враховувати особливості молодших школярів, психологічний і соціальний контекст їхнього розвитку, а також формувати передумови для консолідації зусиль школи й родини, дитячих об'єднань, громадських організацій тощо.

Зазначимо, що розуміння значеннєвих компонентів, ціннісних смислів, а тим паче історії виникнення, становлення та розвитку державних символів України становить певну складність і для дорослої людини, не кажучи вже про учня початкової школи. Тому особливої ваги набуває організація систематичної, послідовної роботи у цьому напрямі.

На уроці, присвяченому первинному ознайомленню молодших школярів з державною символікою вчитель повинен передбачити такі основні етапи його проведення:

1. Обговорення поняття «символ». Учнів доцільно запитати: Чи замислювалися ви над тим, як багато символів оточує нас у повсякденному житті? Наведіть приклади (одяг, прикраси, щоденник природи, дорожні

знаки). Можна запропонувати гру в парах – один учень описує знак чи символ, а інший вгадує його.

2. Обговорення поняття символи держави. Які є символи, що об'єднують усіх громадян країни? Де ми зустрічаємо державні символи? (документи, гроші, військова форма, школа та ін.). Як виглядають державні символи України? Чи можуть бути всередині однієї спільноти людей інші символи? (так, наприклад герби міст, емблеми компаній).

3. Робота з Прапором, Гербом, Гімном: Навіщо державі державні символи? Практичні завдання щодо створення аплікації Прапора й Герба, сумісного виконання Гімну.

4. Завдання для допитливих. Що таке геральдика (наука про герби) та вексилологія (наука про прапори). Збагачення словникового запасу:

- геральдист (фахівець з геральдики),
- вексилографія (мистецтво проєктування, створення прапорів),
- фалеристика (наука, що вивчає історію виникнення та розвитку системи нагород, зокрема державних).

Вчителю потрібно пам'ятати, що у символіці, як важливій частині культури та комунікації, міститься безліч знань та їх інтерпретацій. Тож правильне розуміння і трактування символів дає змогу розширити знання молодших школярів про світ і глибше пізнати людей, культуру, історію.

Цифрове середовище, у якому доводиться жити нашим дітям, призводить до переосмислення методів навчання. Сучасна школа нині якісно оновлюється, використовуючи взаємозв'язки традиційних та інноваційних підходів до організації цілісного освітнього процесу.

Як показує практика, без нових інформаційних технологій уже неможливо уявити навчання. Зробити уроки цікавими, захоплючими, сучасними допоможуть цифрові освітні ресурси (навчально-методичні матеріли, представлені в електронному вигляді).

Тож, працюючи над структурою уроку з вивчення державної символіки, учитель враховує можливості ЦОР, зокрема – тексти, графіки; образні

об’єкти (фото, малюнки); аудіоінформацію (усні тексти, діалоги, музика); відеооб’єкти (анімації, моделі, відеосюжети), об’єкти «віртуальної реальності» (інтерактивні моделі, конструктори).

Це дозволяє вчителю подавати навчальний матеріал більш дохідливо, за менший час, з більшим розумінням з боку учнів; знаходити основні та додаткові матеріали до тієї чи іншої теми; організовувати індивідуальну, групову та фронтальну роботу з класом, спростити контроль і оцінювання навчальної діяльності учнів; зацікавити школярів, підвищити їх мотивацію, залучити до творчого процесу навчання, збільшити швидкість і надійність засвоєння знань.

Формами роботи з цифровими освітніми технологіями є фронтальна, групова, парна, індивідуальна. Використання парного навчання за колективного способу дає змогу знизити дефіцит мовленнєвої діяльності учнів під час групової роботи. ЦОР дозволяє швидше виконати завдання і час, що залишився, присвятити розвитку діалогічних і монологічних навичок, наприклад, обговорення теми після виконання завдання [5; 49].

Вчитель може використовувати цифрові освітні ресурси під час вивчення нового матеріалу, актуалізації знань, закріплення матеріалу, контролю та оцінювання знань, умінь і навичок, підготовки домашнього завдання.

Електронні навчальні посібники допомагають учням розвивати системне мислення, вчитися аналізувати, зіставляти та узагальнювати факти; опановувати навички роботи з великими масивами інформації, пошуку інформації та її грамотного використання; самостійно вивчати, закріплювати і повторювати пройдений матеріал; набувати навичок роботи з комп’ютером.

Звісно, інтернет не може стати повноцінною заміною для вчителя. Найефективнішим варіантом є змішане навчання, що поєднує академічну освіту та цифрові технології.

Тож використання вчителем ЦОР дає змогу покращити ефективність та якість освіти, покращити рівень навчання, надають можливість створення

умов для залучення учнів до цифрового середовища; орієнтуватися на сучасні цілі навчання; підвищити мотивацію школярів до навчання, розвивати творчу та пізнавальну активність учнів; використовувати взаємопов'язане навчання різних видів діяльності; враховувати краєзнавчий аспект; зробити уроки емоційними, такими, що запам'ятовуються; реалізувати індивідуальний підхід; посилити самостійність молодших школярів, розвивати навички самоосвіти та самоконтролю; змінити характер взаємодії вчителя та учнів, сприяти самоствердженню учнів – розкриттю своїх можливостей та здібностей; створювати сприятливе тло для досягнення успіху, що позитивно впливає на навчальну діяльність; підвищити якість наочності; полегшити працю вчителя.

Одним із найважливіших рішень підвищення ефективності навчання є «розробка та впровадження нових педагогічних технологій. Технологічний підхід до навчання передбачає точне інструментальне управління навчальним процесом і гарантований успіх поставлених навчальних цілей» [76].

У навчанні та вихованні молодших школярів перевага надається тим сучасним педагогічним технологіям, які допомагають надають йому емоційного забарвлення, торкнутися душі кожного учня, зацікавити, поєднати теорію з практикою.

Будь-яка технологія має засоби, що сприяють активізації пізнавальної діяльності школярів, у деяких ці засоби є основою досягнення ефективності результатів. До таких можна віднести ігрові технології.

Поняття «ігрові педагогічні технології охоплює досить велику групу методів і прийомів організації педагогічного процесу у формі різноманітних педагогічних ігор, які відрізняються від традиційних ігор тим, що мають поставлену мету навчання і відповідний їй педагогічний результат, які, своєю чергою, обгрунтовані й характеризуються навчально-пізнавальною спрямованістю» [9].

Для молодших школярів віку характерні безпосередність, яскравість сприйняття, легкість входження в ігрові ситуації, примірка того чи іншого образу. Гра для них має виняткове значення, - це і навчання, і форма виховання, і засіб пізнання світу, соціалізації.

Нудну, інформацію, одноманітний матеріал ігрова форма перетворює на цікаву, надає привабливості. Цьому сприяють і позитивні емоції, що виникають у процесі ігрової діяльності, а це у свою чергу стимулює розвиток уваги, пам'яті тощо.

Педагогічне значення гри полягає ще й у тому, що «ця технологія дозволяє вчителю освоїти нову позицію, вийти на новий рівень діяльності. Гра стає спільним полем праці вчителя та учня. Автором гри, як правило, є вчитель, а творче збагачення змісту гри залишається за учнем. Так з'являється новий вид діяльності – не просто творчість, а спільна творчість педагога й вихованця, що дає змогу не лише опанувати змістовий простір навчальної дисципліни, а й способи розв'язання проблем міжособистісних стосунків» [52; 58].

Тож принципово важливим у процесі ознайомлення молодших школярів з гербом і прапором України є поєднання пізнавальної діяльності з ігровою. Для учня цієї вікової категорії з огляду на вікові психологічні особливості . потрібно отримані знання обіграти, виразити у малюнку чи у якійсь іншій діяльності. Уявлення про кольори прапора, символіку тризуба більш ефективно формуються у процесі практичної, творчої, а також образотворчої діяльності.

На уроках застосовуються як рольові та імітаційні ігри, так і дидактичні. Залежно від цілей, методів і типів уроку, ігри поділяються на групи, застосовуються як на уроках, так і у позаурочній діяльності: гра-заняття, гра-казка, гра-подорож, гра-змагання, пізнавальна гра, інтерактивна гра тощо.

Останнім часом набув широкого поширення термін «інтерактивне навчання». Насамперед – це «діалогове навчання, під час якого здійснюється творча взаємодія учителя та учня» [5].

Інтерактивні технології спрямовані на те, аби залучити всіх учнів до обговорення теми, виконання завдань, презентації результатів самостійної роботи, зробити їхню участь зацікавленою, мотивованою, націленою на досягнення результатів.

Герб і прапор країни як правило віддзеркалюють етичні й естетичні національні ідеали. Попри це, зображення тризуба є витвором художньо-прикладної графіки. Тож потрібно підкреслити, що естетична складова також має велике значення у процесі вивчення молодшими школярами державної символіки, оскільки уявлення про неї формуються перш за все на емоційній основі. Учні можуть розглядати зображення символів, працювати з розмальовками, тематичними картками тощо.

У процесі вивчення з учнями початкової школи державної символіки вчителю потрібно дотримуватися загальних правил трактування символів:

- не робити однозначних висновків; символи можуть мати різні значення у різних контекстах, тож необхідно враховувати специфічні особливості історичних та культурних обставин;
- звертатися до джерел і досліджень, щоб отримати повне й точне уявлення про символ; не варто покладатися лише ра власні уявлення, бо виникає ризик спотворення його значення й змісту;
- враховувати контекст використання символів, адже один і той же символ може мати різне значення у різних ситуаціях;
- не забувати про почуття та досвід кожного учня; символи можуть викликати різні асоціації та емоції в різних людей, тож трактування символіки вимагає врахування індивідуального сприйняття та досвіду кожного учня, особливо в умовах воєнного стану.

Важливою умовою ефективності роботи з вивчення молодшими школярами державної символіки є просвітницька робота з батьками. Погодимося із думкою дослідників про те, що вчителю не вдасться сформувати в дитини позитивне ставлення до державних символів, у разі, коли в його родині, у його батьків не буде адекватного розуміння

походження й образно-символічного значення державної символіки. Орієнтовна розробка батьківських зборів на тему «Як говорити з молодшими школярами про Державну символіку» подано у *ДОДАТКУ Д.*

Вивчення державних символів рекомендується здійснювати у рамках календарного плану виховної роботи, особливу увагу звернувши на відзначення таких державних свят, як:

-День Державного Герба України (19 лютого);

- Державного Гімну України (10 березня);

- День Героїв України (23 травня);

- День Конституції України (28 червня);

- День Державного Прапора України (23 серпня);

- День Незалежності України (24 серпня);

- День Українського козацтва;

- День захисників і захисниць України (1 жовтня; до реформи церковного календаря у 2023 р. святкувався 14 жовтня).

У процесі вивчення державної символіки результативним є проведення циклу бесід, присвячених історії виникнення прапора, герба, тексту й музики гімну.

Формуючи та зміцнюючи почуття гордості й пошани до символів нашої держави, у зміст бесід, виховних годин бажано включати факти й епізоди, які показують відношення інших людей до державної атрибутики: переможці спортивних змагань; лауреати різних премій, нагород; воїни, переселенці та ін.

Розумінню ролі державних символів України, їх історичної тяглості сприяє участь школярів у краєзнавчій роботі, відвідуванні музеїв, виставок, волонтерська діяльність, зустрічі з учасниками бойових дій тощо. Усе це дає можливість наповнити конкретним змістом поняття про символи держави, їх роль і значення у житті кожної людини.

Навчально-виховну діяльність з ознайомлення й особистісно ціннісного сприйняття молодшими школярами державної символіки бажано

вибудовувати на основі таких принципів: системності: кожен урок, кожен виховний захід – одна із ланок великої роботи; звернення також до символіки столиці України, символіки свого міста, школи; доступності для школярів при визначенні змісту та форм проведення роботи з вивчення державної атрибутики; опори на соціальний досвід учнів: державна символіка у повсякденному житті: використання у святковому оформленні, присутність на закладах державної влади, номерах автомобілів, гривнях й т.п.; спрямованості на формування позитивного особистісного відношення учнів до державної символіки, їх активної громадянської позиції у ритуалах і поведінці щодо герба, прапору, гімну.

Висновки до розділу 2

Вивчення державної символіки має важливе значення у вихованні підростаючого покоління, формуванні в учнів почуття патріотизму, громадянськості, дбайливого ставлення до історичної та культурної спадщини, традицій українського народу. Аналіз змісту чинних підручників для початкової школи показав його наповненість ілюстраціями, текстами, завданнями щодо Державної символіки. Однак, на нашу думку, вони містять дещо замало інформації історичних аспектів її становлення, авторів державної символіки, трактування значеннєвих компонентів, правил поводження й відповідальності за наругу над нею.

Знайомство з державною символікою передбачено типовою освітньою програмою, наголошено у громадянських та соціальних компетентностях, найбільш повно реалізується в інтегрованому курсі «Я досліджую світ», змістова лінія «Людина в суспільстві»; потенційні можливості щодо вивчення історії створення Державних символів, їх символічного значення, етикетних норм поводження також мають такі навчальні предмети, як «Українська мова», «Літературне читання», «Мистецтво» та ін.

Згідно з програмою НУШ для 3 класу під редакцією О. Я. Савченко, на вивчення державної символіки відводиться певна кількість годин, інтегрованих у різні предмети. Ось як це реалізується:

Предмети і теми: *Я досліджую світ* (Інтегрований курс) (за підручником І. Грущинської, З. Хитрої): Тема: «Моя Батьківщина – Україна **(**2 год.**).** Вивчення державних символів України, таких як прапор, герб і гімн, історія їхнього виникнення та значення. *Українська мова* (за підручником Н. Кравцової, О. Придатюк, В. Романової). Тема: «Мова і мовлення», години: інтегровані в межах вивчення рідної мови. Уроки розвитку зв'язного мовлення. Твори і вірші про державні символи України. *Літературне читання* (за підручником А. Савчук*)*. Тема: «Моє рідне слово»; години: інтегровані в межах читання художніх творів. Урок позакласного читання. Читання текстів про Україну та її державні символи.

Загальна кількість годин: на вивчення державної символіки відводиться приблизно 6-8 годин, інтегрованих у різні предмети протягом навчального року. Це може включати спеціальні уроки та виховні заходи, присвячені державним символам. Додаткові заходи: *Виховні години:* Спеціальні уроки, присвячені державним святам і символам. *Тематичні виставки:* Організація виставок малюнків, поробок та презентацій на тему державної символіки.

Згідно програмних вимог, знайомство з державними символами потрібно спрямовувати: на виховання у молодших школярів дбайливого ставлення та пошани до атрибутів держави, формування глибоких знань про історію їх створення та конституційних вимог до використання, на розкриття змісту ціннісних смислів, закладених у державних символах.

Знання молодших школярів про Державні символи України, які вони засвоїли на уроках поглиблюються під час проведення позаурочних заходів, організація дозвілля, спортивних змаганнях тощо. Державні символи повинні сприйматися учнями як цінність, як певний виховний орієнтир в усвідомленні власної приналежності до держави, суспільства, причетності до її історії. Важливою прикметою символів з виховних позицій є їх синтетичний характер. Символи держави є нерозривною єдністю компонентів, які повинні розглядатися з урахуванням системи існуючих між ними зв'язків. Лише такий підхід до використання й вивчення символіки дає можливість комплексного засвоєння молодшими школярами закладеного в емблемах державної влади морального, правового та патріотичного змісту.

Вивчення цієї проблеми здійснюється у рамках національно-патріотичного виховання, формування громадянської ідентичності, що тісно пов'язано зі становленням патріотичної позиції та сповідування своїх прав і обов'язків як громадянина: знати і поважати символи своєї держави, дотримуватися вимог щодо правил поведінки з державною символікою у повсякденному житті, під час урочистих і офіційних заходів, пишатися своєю країною та її символами.

ВИСНОВКИ

Реалізація основних завдань модернізації вітчизняної освіти покликана сприяти збереженню історичної спадкоємності поколінь, оновленню системи національно-патріотичного виховання, формуванню у вихованців розуміння цінностей демократичного суспільства. Символізація є процесом опредмечування цінностей і соціальних настанов, актуалізація яких у знаковій і зрозумілій формі дає змогу сформувати громадянську свідомість зростаючої особистості, почуття гордості за свою державу, шанобливого ставлення до її атрибутів, а також відчуття єдності та співпричетності до долі держави.

Аналіз наукової літератури з проблеми дослідження дозволяє систематизувати її за певними напрямками: роботи загальнотеоретичнного харктеру: І.Бех, Н.Бугайчук, М.Дмитренко, В.Дрешпак, В.Карпов, Ю.Куліш, М.Лановик, Т.Петранова, О.Святокум, Ю.Сіденко; історія державної символ іки України: О.Бєлов, А.Гречило, В.Креслав, М.Поночований; правові аспекти: В.Мішегліна, М.Шумка; особливості вивчення державної символіки в освітньому процесі сучасної початкової шкли: Н.Боєва, Н.Бугайчук, О.Вашуленко, В.Колісніченко, Н.Михальченко, Ж.Петрочко та і.

Поняття символу в науковій літературі має чимало трактувань, узагальнюючи їх визначимо символ як предмет, дію та ін., що слугують умовним позначенням якого-небудь поняття, ідеї. Аналіз наукової літератури показав, що дослідники часто ототожнюють поняття – символу-, -знаку-, -емблеми -. Однак, це не синоніми, адже кожне з них має свій особливий сенс, лише йому притаманне визначення. Знак трактується як зображення, що має притаманне лише йому, вузькоспеціальне значення; повинен якомога лаконічніше і точніше передавати конкретну інформацію. Емблема – наділення конкретного предмета (речі) певним змістом, таким, що є органічно властивим цьому предмету.

Символ має безліч суперечливих значень і його можна зрозуміти лише у контексті: побутовому, національному, державному тощо. Класифікації

символів доволі різноманітні, у нашому дослідженні ми опиралися на класифікацію М. Дмитренка, М.Лановик, В. Коцура.

Сучасні дослідники, педагоги-практики наголошують на необхідності виховання громадянської ідентичності як процесу формування гідної громадянської поведінки, що грунтується на систематизованих і чітких знаннях, стійкому позитивному ставленні й почутті гордості за свою країну.

Державна символіка – невід'ємна частина будь-якої незалежної країни. Головні символи – герб, гімн, прапор виражають ідею свободи, незалежності, суверенітету і мають глибокий зміст, адже єднають, згуртовують народ, перетворюють на політичну націю.

Ознаки державних символів: офіційні знаки держави, які стають такими в результаті їх інституціоналізації, тобто нормативного закріплення державою; стисле знакове відображення державного суверенітету та ідеології держави; змістова наповненість (ідеологічний, національний, політичний, культурологічний аспекти); доказ суверенності держави, вираження її величі.

Важливою частиною роботи вчителя є діагностика рівня знань молодших школярів, адже її результати є матеріалом для відповідних висновків та удосконалення шляхів ознайомлення молодших школярів з Державними Символами України.

Спостереження, анкетування, тестування, опитування, бесіди з молодшими школярами, які були покладені в основу дослідження рівня ознайомленості молодших школярів Красноїльського ліцею № 3 з Держаною символікою дозволили зробити висновки про рівень сформованості знань як вищий середнього: третьокласники мають загальні уявлення про атрибути держави, у них сформовані такі поняття, як Батьківщина, символи, Герб, Прапор, Гімн, патріотизм, називають і характеризують основні символи країни, емоційно позитивно їх сприймають, асоціюють основні значеннєві компоненти. Проблемні моменти стосуються деяких історичних аспектів становлення Прапора, Герба, Гімну, авторства Державного Гімну, в окремих

випадках - знання тексту та правил поведінки у процесі застосування Державної символіки.

Ознайомлення молодших школярів з державною символікою України передбачає всебічне використання можливостей навчальних дисциплін і включення учнів у різноманітні види соціально значущої діяльності. У цьому процесі використовуються різноманітні засоби і методи актуалізації історичної пам'яті, об'єктів патріотичної гордості, поважного ставлення до символів суверенності народу і держави - державного прапору, гербу, гімну.

Вивчення державних символів України дає змогу глибше зрозуміти історію, пізнати особливості становлення державної символіки, розкриває мову знаків, еволюцію ідей та цінностей. Нині держава не лише бере на себе відповідальність за виховання громадян, але й висуває високий рівень вимог до закладів освіти щодо формування громадянської, патріотичної свідомості.

Відповідно до вимог чинних нормативних документів про освіту потрібно цілеспрямовано працювати над розвитком ціннісного ставлення молодших школярі до своєї Батьківщини, усвідомлення своєї етнокультурної ідентичності, розвивати причетність до минулого, сьогодення і майбутнього своєї країни. Досягнення цієї мети здійснюється через урочну й позаурочну діяльність, використання інноваційних освітніх технологій.

Безпосередньо державна символіка вивчається у межах предмета «Я досліджую світ», підтримується в матеріалах української мови, літературного читання та інших предметів. З огляду на особливу актуальність цієї проблеми в сучасних умовах, необхідно системно й цілеспрямовано здійснювати формування цілісних уявлень про державну символіку, що лежить в основі виховання громадянської ідентичності й патріотизму. Знання символіки допомагає краще взаємодіяти зі світом, розширює кругозір, впливає на становлення культурної та соціальної ідентичності зростаючої особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І.Д. Проблеми виховання національно свідомого, патріотичного молодого покоління України. *Виховання національно свідомого, патріотично зорієнтованого молодого покоління, створення умов для його розвитку як чинник забезпечення національних інтересів України*: аналіт.-інформ. матеріали / Держ. ін-т пробл. сім'ї та молоді. Київ, 2003. С. 32–41.

2. Бєлов О.Ф. Історія Державного герба України. До 20-ї річниці незалежності України: Науково-методичний посібник К.–Запоріжжя: АА Тандем, 2011. 92 с.

3. Бобровнича, Р. П. Педагогічні ідеї громадянського виховання школярів у спадщині В. Сухомлинського. *Таврійський вісн. освіти.* 2015. № 2 (1). С. 24–31.

4. Боєва Н. І. Національні святині українського народу : година спілкування для учнів 3 – 4 класів. *Вихователю ГПД. Усе для роботи.* 2017. № 1. С. 20–22.

5. Бугайчук Н. В. Інноваційні технології національно-патріотичного виховання. *Педагогічний вісник*. Черкаси, 2018. № 3. С. 77– 79.

6. Буклов Ю. М. Українські педагоги про роль традицій у національно-патріотичному вихованні учнівської молоді. Зб. наук. пр. Пед. науки [Херсон. держ. ун-ту] / Херсон. держ. ун-т. Херсон, 2017. Вип. 80, т. 3. С. 9–12.

7. Вашуленко Оксана. Національно-патріотичне виховання молодших школярів на уроках літературного читання. Електронний ресурс. Режим доступуhttps://lib.iitta.gov.ua/733993/1/%D0%92%D0%B0%D1%88%D1%83%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%9E._%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8.pdf

8. Гончарова О. А. Національно-патріотичне виховання: система роботи в школі / О. А. Гончарова, Є. В. Турченко. *Управління школою.* 2017. № 34/36. С. 2–7.

9. Гра по-новому, навчання по-іншому. Методичний посібник / Упорядник О. Рома. The LEGO Foundation, 2018. 44 с.

10. Гречило А.Б. Питання про порядок кольорів на українському прапорі в 1917-1920 рр. *Знак.* № 40. 2000. С. 10-11.

11. Гречило А.Б. Українська територіальна геральдика. Львів : Інститут української археографії імені М.С. Грушевського НАН України; Українське геральдичне товариство, 2010. 280 с.

12. Громадянська освіта: мистецтво творити зміни / Клюзко К., Колесник Л. Київ :Компринт, 2020. 74 с.

13. Грущинська І.В. Я досліджую світ. Підручник для 1 класу закладів державної середньої освіти (у 2-х частинах): Частина 1. Ірина Грущинська, Зоя Хитра, Ірина Дроб'язко Ч. 2. Ірина Грущинська, Зоя Хитра, Вікторія Молочна, Ірина Дроб'язко Київ: УОВЦ «Оріон», 2023. Ч.1.-112 с; Ч. 2. -144 с.

14. Грущинська І.В. Я досліджую світ. Підручник для 2 класу закладів державної середньої освіти (у 2-х частинах): Частина 1. І.В. Грущинська, З.М. Хитра. Ч. 2. Н.В. Морзе, О.В. Барна Київ:УОВЦ «Оріон», 2019. Ч.1.-144 с; Ч. 2. – 144 с.

15. Грущинська І.В. Я досліджую світ. Підручник для 3 класу закладів державної середньої освіти (у 2-х частинах): Частина 1. І.В. Грущинська, З.М. Хитра. Ч. 2. Н.В. Морзе, О.В. Барна Київ:УОВЦ «Оріон», 2020. 160 с.

16. Грущинська І.В. Я досліджую світ. Підручник для 4 класу ЗЗСО (у 2-х частинах): Частина 1. І.В. Грущинська, І.І.Дробязко.;Ч. 2. Н.В. Морзе, О.В. Барна Київ:УОВЦ «Оріон», 2021. Ч.1. - 160 с.; Ч.2 – 160 с.

17. Державна цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання на період до 2025 року. Електронний ресурс. Режим доступу https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zatverdiv-pershu-v-ukrayini-derzhavnu-cilovu-socialnu-prog

18. Державний стандарт початкової освіти. Електронний ресурс. Режим доступу https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#n5

19. Дмитренко Микола. Символ. Символіка. Фольклор. Електронний ресурс. Режим доступу

https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/12009/Dmytrenko.pdf;jsessionid=7CA18403D8BB6204BE6DF5A7DD2963FE?sequence=1 С. 21-32.

20. Дмитренко Микола. Символи українського фольклору: Монографія. К.: УЦКД, 2011. 400 с.

21. Дмитрів Х. В. Символи держави моєї (виховна година). *Ми віримо в майбутнє твоє, Україно!* : (сценарії вихов. заходів нац. спрямування). Харків, 2014. С. 47–50.

22. Добровольська Л.Н., Чорновіл В.О. Національно-патріотичне виховання молодших школярів – пріоритетний напрям діяльності педагогів: Навчально-методичний посібник. Черкаси: Видавництво комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», 2016.140 с.

23. Дрешпак В.М. Знаки та символи в державному управлінні: монографія. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2010. 338 с.

24. Дроздик Наталя. Державна символіка як засіб патріотичного виховання молодших школярів. *Тези доповідей студентської наукової конференції Чернівецького національного університету* (16–17 квітня 2024 року). Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи. Чернівці : Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2024. С.68-69.

25. Заворотний Р. В. Національно-патріотичне виховання учнів у позакласній роботі школи як педагогічна проблема. *Вісник Черкаського університету*. Серія: Педагогічні науки / Черкас. нац. ун-т ім. Богдана Хмельницького. Черкаси, 2018. № 7. С. 29– 33.

26. Закон України про державні символи України (проєкт). Електронний ресурс. Режим доступу https://ips.ligazakon.net/document/JH35Z00A?an=3

27. Закон України «Про Державний Гімн України» від 6 березня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 24. Ст. 163.

28. Інтегративний підхід**:** актуальність, сутність, особливості впровадження в умовах початкової школи : навч.-метод. посібник / уклад.: Н.Б. Ларіонова, Н.М. Стрельцова. Харків : Друкарня Мадрид, 2018. 76 с.

29. Карпов В.В. Українська звитяга у символах. К.: Видавець Олег Філюк, 2016. 421 с.

30. Колісніченко, В. Символи держави і народу. Школа патріотичного виховання. *Позакласний час*. 2015. № 1. С. 5–8.

31. Конституція України. Стаття 20 [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua

32. Кравцова Н. Українська мова. Буквар: підруч. для 1 кл. закладів загальної середньої освіти. У 2 ч. Ч.1., Ч.2. Н. Кравцова, О. Придаток. Тернопіль: підручники та посібники, 2018. 96 с.

33. Кравцова Надія, Українська мова та читання: підруч. для 2 класу закл. загал. серед. освіти. У 2 -х ч. Ч.1/ Н.Кравцова, В.Романова, А.Савчук. Тернопіль: Підручники і посібники, 2019. Ч 1.-128 с., Ч.2 – 112 с.

34. Кравцова Надія. Українська мова та читання: підруч. для 3 класу закл. загал. серед. освіти. У 2 -х ч. Ч.1/ Н.Кравцова, О.Придаток, В. Романова. Тернопіль: Підручники і посібники, 2020. 144 с.

35. Кравцова Н. Українська мова та читання: підруч. для 4 класу закл. загал. серед. освіти. У 2 -х ч. Ч.1/ Н.Кравцова, О.Придаток, В. Романова. Ч.2 Ч.2 - А.С. Савчук.Тернопіль: Підручники і посібники, 2021. Ч.1- 144 с.; Ч.2.- 160 с.

36. Крат, Раїса. Виховуємо громадянина. *Молодь і ринок*. 2018. № 2. С. 109–116.

37. Кривошея В.М. Моя Батьківщина – Україна. *Виховна робота в школі.* 2017. № 4. С. 26–30.

38. Куліш Ю.О. Поняття символу: символи українській культурі. *Науковий вісник*. Серія «Філософія». Харків: ХНПУ, 2015. Вип. 45 (частина II). С. 106-110.

39. Лановик М.Б. Розвиток концептів «символ», «архетип» і «міф» у теоретико-літературних дослідженнях науки про переклад. *Вісник Житомирськ. держ. ун-ту ім. І. Франка*. 2005. № 22. С. 150–155.

40. Листопад Н.П. Математика: підруч. для 1 кл. закладів загальної середньої освіти. Київ: УОВЦ «Оріон», 2018. 144 с.

41. Листопад Н.П. Математика: підруч. для 2 кл. закладів загальної середньої освіти. Київ: УОВЦ «Оріон», 2019. 160 с.

42. Листопад Н.П. Математика: підруч. для 3 кл. закладів загальної середньої освіти (у 2х частинах). Ч.1., Ч.2. Київ: УОВЦ «Оріон», 2020. 128 с.

43. Листопад Н.П. Математика: підруч. для 4 кл. закладів загальної середньої освіти (у 2х частинах). Ч.1., Ч.2. Київ: УОВЦ «Оріон», 2020. Ч.1 – 144 с., Ч. 2 – 128 с.

44. Магац Т. М. Стан і перспективи розвитку інституту державних символів України. *Юридичний науковий електронний журнал.* Запоріжжя, 2017. № 2. С. 22–24.

45. Масол Л.М. Мистецтво: підруч. інтегр. курсу для 1 кл. закл. заг. серед.освіти /Людмила Масол, Олена Гайдамака, Оксана Колотило. Київ: Генеза, 2020. 144 с.

46. Масол Л.М. Мистецтво: підруч. інтегр. курсу для 2 кл. закл. заг. серед. освіти /Людмила Масол, Олена Гайдамака, Оксана Колотило. Київ: Генеза, 2019.112 с.

47. Масол Л.М. Мистецтво: підруч. інтегр. курсу для 3 кл. закл. заг. серед.освіти / Людмила Масол, Олена Гайдамака, Оксана Колотило. Київ: Генеза, 2020. 168 с.

48. Масол Л.М. Мистецтво: підруч. інтегр. курсу для 4 кл. закл. заг. серед.освіти / Людмила Масол, Олена Гайдамака, Оксана Колотило. Київ: Генеза, 2021. 128 с.

49. Мій Парламент: розумію і впливаю. Методичний посібник з громадянської парламентської просвіти для роботи з дітьми та молоддю / Гриньова М., Іванюк І., Паращенко Л., Юрчишин Л. Київ, 2020. 96 с.

50. Мішегліна В.М. Функції правових та державних символів. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Серія: Юридичні науки. 2018. Т. 29(68). № 1. С. 7-13.

51. Мирошніченко, Тетяна. Сприяємо громадянському самоствердженню учнів. *Рідна школа.* 2017. № 7/8. С. 39–42.

52. Михальченко Н. Символіка українського народу і виховання особистості. *Національно-патріотичне виховання в закладах дошкільної освіти :* навч.-метод. посібник для дистанційного навчання. Миколаїв: СПД Румянцева Г. В., 2021. С. 7-41.

53. Навчально-методичний посібник «Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1-2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу» / Гільберт Т. Г., Тарнавська С. С, Павич Н. М.Київ: Генеза, 2019. 256 с.

54. Навчально-методичний посібник «Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 3-4 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу / Гільберг Т.Г., Тарнавська С.С., Хитра З.М., Павич Н. Київ: Генеза, 2020. 240 с.

55. Національна символіка України. *Україна. Повна енциклопедія* / упор. В.М. Скляренко та ін. Х.: Фоліо, 2007. 463 с.

56. Національно-патріотичне виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах : колект. монографія [С. О. Моїсеєв та ін.]. Херсон : КВНЗ «Херсон. акад. неперерв. освіти», 2017. 247 с.

57. Нова українська школа: порадник для вчителя / за заг. ред. Н. М. Бібік. Київ: Літера ЛТД, 2019. 208 с.

58. Нова українська школа: організація діяльності учнів початкових класів закладів загальної середньої освіти: навчально-методичний посібник / Кірик М. Ю., Данилова Л. І. Львів: Світ, 2019. 136 с.

59. Нова українська школа: розвиток критичного мислення в учнів початкової школи: навчально-методичний посібник / Пометун О.І. К: Видавничий дім «Освіта», 2020. 192 с.

60. НУШ: Типова освітня програма для ЗЗСО, розроблена під керівництвом О.Я. Савченко (1-4 кл.). Електронний ресурс. Режим доступу https://osvita.ua/school/program/program-1-4/60407/

61. Особливості формування громадянина-патріота в Новій українській школі. Методичний посібник. Кам'янець-Подільський, 2022. 65 с.

62. Петранова Т. В. Державні символи України. *Все для вчителя.* 2016. Листоп. (№ 11). С. 28–30.

63. Петрочко, Ж. В. Національні цінності як сучасний державницько-суспільний пріоритет. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді* : зб. наук. пр. / Ін-т проблем виховання НАПН України. Київ, 2017. Вип. 20, кн. 2. С. 146–158.

64. Питання щодо використання державних символів України : Указ Президента України від 9 лютого 2001 р. № 79/2001. Офіційний вісник України від 02.03.2001.№ 7. Ст. 269.

65. Поночований М.І. Українська національно-державна символіка: історія, традиції, сучасність. К.: КНТЕУ, 2002. 23 с.

66. Початкова школа: виховання на цінностях: збірник виховних справ / упорядники : Л.П. Ткаченко, А.О. Ткаченко, О.В. Романюк. Біла Церква. КВНЗ КОР «Академія неперервної освіти», 2017. 88 с.

67. Про затвердження рекомендацій щодо порядку використання державної символіки в навчальних закладах України. Наказ МОН України № 439 від 07.09.2000. Електронний ресурс. Режим доступу https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0439290-00#Text

68. Про Державний Гімн України: Закон України від 06.03.2003 № 602-IV. Відомості Верховної Ради України від 13.06.2003. № 24 Ст. 163.

69. Реалізація наскрізної змістової лінії «Громадянська відповідальність» у шкільній природничо-математичній освіті : навчально-методичний посібник / уклад. : Буряк О.О., Кечик О.О., Лисенко Н.І. Харків: «Друкарня Мадрид», 2018. 194 с.

70. Розвиваємо громадянські компетентності з 1 класу / Під заг. ред. Бібік Н. М., Араджіоні М.А. К.: ФОП, 2018. 880 с.

71. Савчук А. Українська мова та читання: підручн. для 3 кл. закл. заг. серед. освіти. У 2 ч. Ч. 2.Тернопіль: підручники і посібники. 2020. 144 с.

72. Святокум, Оксана. Державні символи України. Харків, 2009. 64 с.

73. Сидоренко Н. А. Під синьо-жовтими прапорами України та Євросоюзу. *Пед. майстерня.* 2018. № 9. С. 30– 32.

74. Сіденко Ю.О. Поняття «символ» у науковій літературі. *Science and Education a New Dimension*, Pedagogy and Psychology, 2017. V (52), Issue: 113. С. 77-82.

75. Словник символів культури України / За ред. В.П. Коцура, О.І. Потапенка, М.К. Дмитренка. К.: Міленіум, 2002. 260 с.

76. Словник термінів і понять сучасної освіти / уклад.: Л.Михайлова, О.Пагава, О.Проніна /За заг. ред. Л.Михайлової. Сєвєродонецьк,2020.194 с.

77. Тематичні дні у 1-му класі. І семестр / авт.-упоряд. Н.А. Жиганюк, О.В. Кирилова та інші. Х: Вид.група «Основа», 2018. 142 с.

78. Трембіцький В. Національний гімн «Ще не вмерла Україна...» та інші українські гімнові пісні. 2-ге, переробл. і допов. вид. Львів : НТШ, 2003. 174 с.

79. Чорна А.В. Проблема виховання національних цінностей у соціально-педагогічних дослідженнях. *Вісн. Запоріз. нац. ун-ту* : Педагогічні науки : зб. наук. пр. / Запоріз. нац. ун-т. Запоріжжя, 2017. № 2 (29). С. 32–38.

80. Шумка М.Л. Українська національна символіка як репрезентант національної ідентичності. *Актуальні проблеми філософії та соціології.* 2016. Вип. 9. С. 153-158.

81. Юнг К.Г. Архетип і символ [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.litmir.net/br/?b=104497

82. Яценко Т. С. Глибинно-психологічна сутність символу. *Педагогіка і психологічна наука в Україні*: зб. наук. праць до 15-річчя АПН України [у 5 т.]. Психологія, вікова фізіологія, дефектологія. К.: «Педагогічна думка». Т. 3. 2007. 270 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

ОФІЦІЙНІ ДОКУМЕНТИ

Додаток А 1

Конституція України (ст.20)

Державними символами України є Державний прапор України, Державний Герб України і Державний Гімн України. Державний Прапор України стяг із двох рівновеликих горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів.

Великий Державний Герб України встановлюється з урахуванням малого Державного Герба України та герба Війська Запорізького законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України. Головним елементом великого Державного Герба України є Знак Княжої Держави Володимира Великого (малий Державний Герб України).

Державний Гімн України - національний гімн на музику М. Вербицького із словами, затвердженими законом, що приймається не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України.

Додаток А 2

Постанова Верховної Ради України
Про Державний прапор України

Верховна Рада України постановляє: Затвердити Державним прапором України національний прапор, що являє собою прямокутне полотнище, яке складається з двох рівних за шириною горизонтально розташованих смуг: верхньої - синього кольору, нижньої - жовтого кольору, із співвідношенням ширини прапора до його довжини 2:3. Голова Верховної Ради України І.ПЛЮЩ м. Київ, 28 січня 1992 року № 2067-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу:zakon.rada.gov.ua/ laws/show/2067-12

Додаток А 3

Постанова Верховної Ради України
Про Державний герб України

Верховна Рада України п о с т а н о в л я є:

1. Затвердити тризуб як малий герб України, вважаючи його головним елементом великого герба України (кольорове та схематичне зображення герба додаються).

2. Зображення Державного герба України поміщується на печатках органів державної влади і державного управління, грошових знаках та знаках поштової оплати, службових посвідченнях, штампах, бланках державних установ з обов'язковим додержанням пропорцій зображення герба, затвердженого пунктом 1 цієї Постанови.

Голова Верховної Ради України І.ПЛЮЩ м. Київ, 19 лютого 1992 року № 2137-XII. Електронний ресурс. – Режим доступу:zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-12

Додаток А 4

Закон України
Про Державний Гімн України

Стаття 1. Державним Гімном України є національний гімн на музику М.Вербицького із словами першого куплету та приспіву твору П.Чубинського в такій редакції:

«Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.
Приспів:
Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду».

Стаття 2. Встановити, що урочисті заходи загальнодержавного значення розпочинаються і закінчуються виконанням Державного Гімну України. Музичне виконання Державного Гімну України здійснюється під час проведення офіційних державних церемоній та інших заходів.

Стаття 3. Наруга над Державним Гімном України тягне за собою відповідальність, передбачену законом.

Стаття 4. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування. Президент України Л.КУЧМА 370 м. Київ, 6 березня 2003 року № 602-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу:zakon.rada.gov.ua/ laws/sh

Додаток Б

ДЕРЖАВНА СИМВОЛІКА УКРАЇНИ

(короткий словник)

Державні символи-це встановлені бо спеціальними законами особливі пізнавальні знаки конкретної держави, які втілюють її суверенітет, а в Деяких випадках мають певний історичний або ідеологічний зміст. Конституція України (стаття 20) встановлює такі символи нашої держави -Державний прапор, великий і малий Державні Герби, Державний Гімн - і дає їх загальну характеристику.

Державний прапор-стяг із двох рівновеликих горизонтальних смуг синього і жовтого кольорів. *Державний прапор* встановлюється на будівлях, в яких розмішуються органи державної влади і місцевого самоврядування, дипломатичні і консульські представництва України за рубежем, на водних і повітряних судах, що належать Україні. У дні державних свят і в траурні дні Державний прапор вивішується на житлових будівлях. Офіційним Днем Державного прапор є 23 серпня.

Малий Державний герб-трактується як знак княжої держави Володимира Великого. Його зображення розмішується на печатках, грошових знаках, державних цінних паперах.

Великий Державний герб-повинен бути встановлений спеціальним законом з урахуванням Малого державного Герба і герба Війська Запорізького (козак з мушкетом на плечі). Існує багато проектів, що нараховують конституційні вимоги до Великого Державного герба України, але поки що законодавчо жоден з них не затверджений.

Державний Гімн-національний гімн «Ще не вмерла України і Слава, і Воля» на музику Михайла Вербицького зі словами, написаними Павлом Чубинським (в сучасній редакції). Державний Гімн виконується на офіційних заходах, він звучить на спортивних змаганнях, в яких беруть участь українські спортсмени. З гімну починаються урочисті збори, незвичайні масові події, гімном їх і закінчують. Коли звучить Державний гімн України, треба вставати, засвідчуючи глибоку пошану до одного з головних символів держави.

Гімн звучить щодення о 6-й ранку та о 24 годині вночі по українському радіо.

Пошана до державних символів є конституційним обов’язком громадянина України. Невиконання цього обов’язку (наруга наддержавною символікою, незаконне використання державної символіки) тягне за собою юридичну відповідальність.

Додаток В

Матеріали для вчителя

Додаток В1

Загадки про Герб, Гімн, Прапор, Конституцію

Знак держави головний –
всяк його повинен знати.
Воля, слава, сила в нім. –
То ж попробуй відгадати. (Герб)

Символ нашої держави –
це тризуб жовто – яскравий. (Герб)

По ньому ми живем із вами –
це основний закон держави. (Конституція)

По радіо звучить щоденно
патріотична пісня,
що возвеличує Вкраїну
і прославля навічно. (Гімн)

Коли звучить він – всі встають,
до серця руку прикладають,
і вголос, й подумки співають,
і Україну прославляють. (Гімн)

Синьо – жовте полотнище
гордо майорить.
Це – ознака сили й слави
Української держави. (Прапор)

Синє небо, жовте жито –
цю святиню знають діти.
(Прапор)

Додаток В 2

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА КАРТА «СИМВОЛИ УКРАЇНИ»

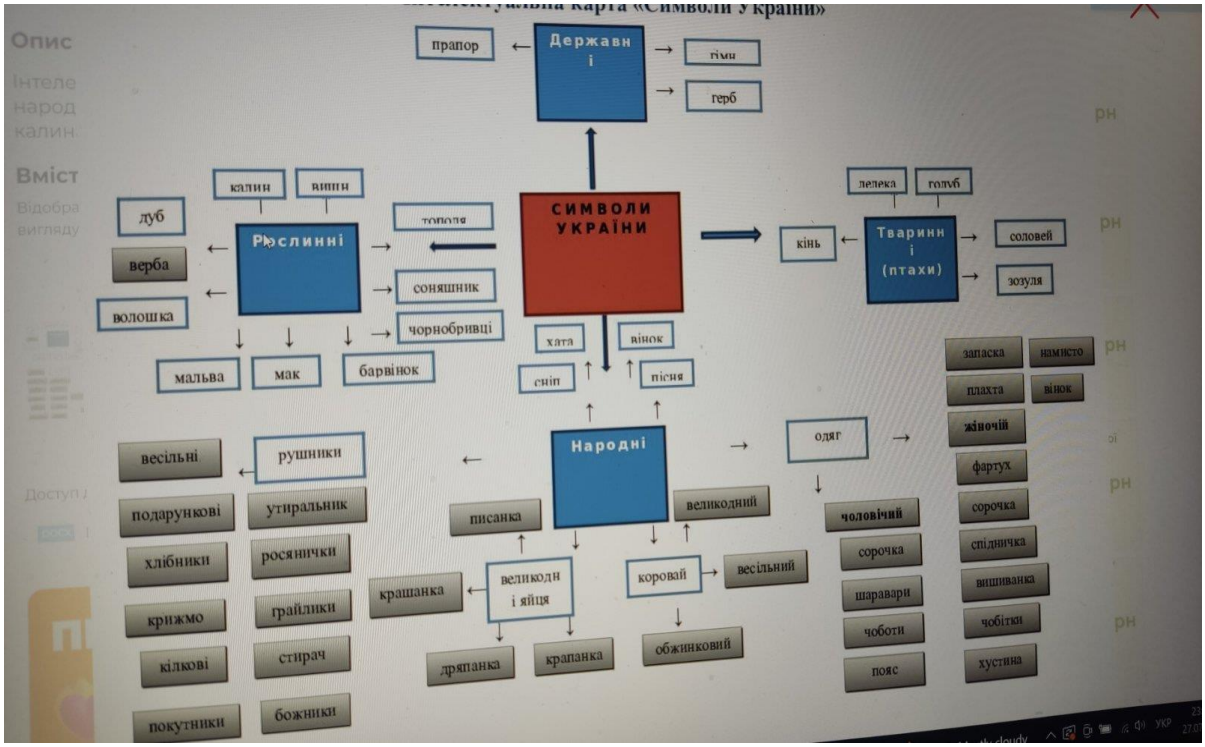

Додаток В 3

ІНТЕГРОВАНИЙ УРОК КУРСУ«Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»

Тема: Наша Батьківщина – Україна. Державні символи України

Мета: Закріпити та поглибити знання учнів про рідний край, Батьківщину, державні символи України; збагачувати словниковий запас; здійснювати міжпредметні зв’язки. Корегувати недоліки звуковимови, зв’язного мовлення, розвивати уміння відтворювати, пригадувати, робити висновки. Формувати уміння учнів:співпрацювати, взаємодіяти під час командної і парної роботи, створивши емоційно-комфортне середовище;виховувати любов та повагу до своєї Батьківщини, почуття національної свідомості, патріотизму, шанобливе ставлення до символів України, прищеплювати якості добра, ввічливості.

Обладнання:«Ранкове привітання», «Руханка Українка – дитячі пісні», «Державні символи», «Гімн України. Діти», Карта України, ілюстрації до вірша «Україно, рідний край» індивідуальні картки «Документ України» індивідуальні конверти з гербом і прапором України

Перебіг уроку

І ЗКЕ

1. *Організаційний момент*

Вчитель: Продзвенів дзвінок. Починаємо урок А з чого ми починаємо наш навчальний день? Учні: - З ранкового кола.

2. *НПП Ранкове коло*. Вчитель: Я запрошую вас на ранкове коло (Звучить ouTube «Ранкове привітання»). Сонечко прокинулося і ми разом з сонечком. - Діти, скажіть, будь ласка, коли Ви прокидаєтесь, які перші слова ви говорите свої м рідним і близьким?

Учні: - Добрий ранок!

Вчитель: - А кому ви кажете добрий день? (Учні по черзі розповідають кому вони зранку кажуть добрий ранок, з ким вони вітаються).

Вчитель: - Як називаються ці слова? Учні: - гарні – ввічливі, чемні – прекрасні, добрі

Вчитель: - Ці прекрасні гарні ввічливі слова ви повинні говорити вранці, коли ідете до школи і зустрічаєте своїх друзів, однокласників, коли в школі зустрічаєте вчителів і працівників школи. А скажіть, які ще ввічливі слова ви знаєте? Учні: Будь ласка. До побачення. Будьте здорові. Добрий вечір. Ласкаво просимо. Вибачте. Прощавайте. На добраніч

Вчитель: Молодці! Ви в мене всі ввічливі дітки.

ІІ. Основний етап

1. *Повідомлення теми і мети уроку*

Вчитель: - А зараз послухайте загадку і відгадайте: над якою темою ми сьогодні продовжимо працювати? Красивий, щедрий, рідний край / І мова наша солов'їна /Люби, шануй, оберігай / Усе, що зветься… Учні: - Україна!

Вчитель: - Ми сьогодні з вами продовжуємо працювати над темою «Наша Батьківщина – Україна» і на вас чекає багато різних завдань

2. *Актуалізація опорних знань*

Вчитель: Діти, як називається країна, у якій ми живемо? Учні: - Україна!

Вчитель: А ми з вами хто? Учні: - Українці

Вчитель: А якою мовою ми розмовляємо? Учні: - Українською

Вчитель: -А як вітаються справжні українці?Учні: - Слава Україні! Героям Слава!

Діти, що таке Батьківщина?

Батьківщина – це ліс осінній, / Це домівка твоя і школа, / І гаряче сонячне коло. / Батьківщина – це труд і свято, / Батьківщина – це мамо й тато,/ Це твої найщиріші друзі / І Бджола у весняному лузі. / Батьківщина – це рідна мова, Це дотримане чесне слово.

v *Граємо в Lego (вправа на уважність, кмітливість, розвиток координації рухів*) Вчитель: А зараз ми з вами пограємо в LegoЯ вам роздаю цеглинки. Lego у якій руці (в правій). Ручки перед собою. Які ми будемо під час гри? Уважними, спритними, кмітливими. На рахунок «раз» перекладаємо Lego в ліву руку, на рахунок «два» права рука на місце, на рахунок «три» передаємо другові. Про кого турбуємося? Про друга (Учні з вчителем виконують вправу). Вчитель: - Молодці! Ми не просто друзі, ми команда.

v Г*ра «Знайди пару і утвори з цеглинок прапор України»*. Вчитель: Подивіться, яких кольорів у вас цеглинки? Учні: - Синього і жовтого. Вчитель: Що вони вам не нагадують? Учні: - Прапор України! Вчитель: Так, прапор України. А зараз знайдіть собі пару і утворіть прапор України. Молодці! Візьміться за руки, посміхніться один одному. Ну що, настрій поліпшився? Учні: Так. Вчитель: - Збережіть свій позитивний настрій до кінця дня. Lego покладіть мені на стіл Я запрошую вас на свої місця

3. *Щоденні новини*. Вчитель: Хто сьогодні мені буде допомагати? Учні: - Помічник! Вчитель: Хто сьогодні помічник? Учні: - Сашко. Вчитель: Я запрошую помічника до календаря природи. А ми будемо допомагати

помічнику. Скажіть, будь ласка, яка сьогодні пора року? Учні: Осінь! Вчитель: Ми щось змінюємо в календарі? Учні: Ні! Вчитель: Який сьогодні місяць? Учні: - Листопад! Вчитель: Чому листопад? Гляньте у вікно. Які ознаки листопада? Учні: - Падає листя! Вчитель: Яке сьогодні число? Учні: - Сьоме! Вчитель: Змінюємо щось в календарі? Число 7 це яке число? Одноцифрове чи двоцифрове? Парне чи непарне? А вчора яке було число? Учні: - Шосте! Вчитель: А завтра яке буде? Учні: - Восьме! Вчитель: Який сьогодні день? Учні: - Вівторок! Вчитель: Змінюємо щось у календарі? А вчора який був день? Учні: - Понеділок! Вчитель: А завтра який день? Учні: - Середа! Вчитель: Яка сьогодні погода? Подивіться у вікно. Змінюємо чи ні? Ми дякуємо помічнику і запрошую його на місце.

4. *Робота над темою*

1. Дидактична гра «Утворенне слово Україна». Вчитель: Поки ми з вами працювали над щоденними новинами, подув осінній вітер на нашу дошку і здмухнув всі літери одного дуже гарного слова. А нам потрібно позбирати літери і відтворити це слово. (Учні по черзі ідуть до дошки і відтворюють слово – Україна). Вчитель: Прочитаємо всі разом слово, яке відтворили. Учні: - Україна!

2. Робота над словом «Україна». Вчитель: Давайте ми з вами слово «Україна» поділимо на склади? Скільки складів у цьому слові? Учні: - Чотири! Вчитель: Чому чотири склади? Учні: - Тому що в слові чотири голосних звука. Вчитель: Давайте їх назвемо? Яким кольором позначаємо голосні звуки? Учні: - Червоним. Вчитель: А чому вони голосні. Учні: - Тому що їх можна проспівати. Вчитель: Підніміть червону цеглинку і проспівайте голосні звуки. Яким кольором позначаємо приголосні звуки? Учні: - Синім! Вчитель: Давайте їх назвемо і проаналізуємо по порядку. Учні: - К Р Н. Вчитель: А яке речення ми можемо скласти зі словом Україна? Учні: - Україна – наша рідна Батьківщина. Вчитель: А чому? Давайте ми дамо відповідь віршем:

3. Поетична хвилинка. Україна, рідний край / Поле, річка, синій гай. / Любо стежкою ідти / Тут живемо я і ти.

Вчитель: Після такої важкої роботи вам потрібно відпочити

4. Фізхвилинка.(«Руханка Україна» - дитячий YouTube)

5. Виконання творчого завдання. Вчитель: Продовжуємо працювати і на вас чекає творче завдання, яке ви будете виконувати в групах за допомогою цеглинок і аркуша паперу. У нас є дві групи. Я даю башточку цеглинок і аркуш паперу а кожну групу. Зараз я прочитаю вам текст. Ви уважно слухаєте і розташовуєте цеглинки на аркуші паперу за кольором відповідно до згаданих мною предметів природи. (Вчитель читає текст. Учні розташовують цеглинки відповідного кольору на папері): «Наша Батьківщина – це безмежне небо та неозорі лани пшениці. Нашу країну обігріває тепле сонечко. Україна – це величні ліси та гаї. Край де є повноводні річки, озера та моря. А символом України є калина».

Учні презентують результати диктанту в групах: Якого кольору небо? Якого кольору пшениця? Якого кольору сонечко? Якого кольору ліси? Якого кольору вода у річці? Якого кольору калина?

Учитель: Всі ми по-різному сприймаємо світ навколо нас, але головне, що у нас у всіх одна Батьківщина.

Запитання до дітей. Слухаємо уважно запитання і будете презентувати результати творчого завдання. Якого кольору небо? Якого кольору пшениця?

6. Інтерактивна вправа «Мозковий штурм»: Україна яка? Поміркуй

Вчитель: А зараз поміркуємо, зосередимося і підберемо найкращі слова до слова Україна. Україна яка? Учні: - Чудова - Дружня – Родинна; Казкова - Багата – Красива; Співуча - Квітуча – Гарна; Гостинна - Зернова - - Єдина

7. Прислів’я про Україну. Вчитель: А які прислів’я ви знаєте про Україну? Учні: Кожному мила своя сторона. Добре тому, хто в своєму домі. Наша слава – Українська держава. Всюди на світі добре, а дома найкраще

8. Державні символи України. Вчитель: Подивіться що я вам роздаю. Учні: - Картки. Вчитель: Що написано на картці? Що зображено на картці? Учні: - Карта України. Вчитель: Як називається столиця нашої країни? Знайдіть на

карті пальчиком столицю нашої країни і покажіть мені. Добре. Як називається місто, в якому ми живемо? Знайдіть на карті і покажіть. Молодці Відкриваємо картку. Це є не просто карта, це є документ України. Подивитися, що написано? Учні: - Дата народження. Вчитель: Усі разом прочитаємо - 24 серпня. Так. Це день народження нашої країни. Гляньте на картку. Які геометричні фігури ви бачите? Учні: - Квадрат, прямокутник, трикутник, овал. Вчитель: Поставте пальчик на квадрат. Що там має бути? Учні: - Герб України. Вчитель: Так. Знайдіть в конверті герб України. Як називається наш Герб? Учні: - Тризуб. Вчитель: Візьміть клей і приклейте герб на місці квадрата. Хто виконав, підніміть руку. У вас нове завдання. Поставте пальчик на прямокутник. Що там має бути? Учні: - Прапор. Вчитель: Так, прапор. Як ми читаємо кольори прапора? Учні: - Жовто-блакитний. Вчитель: - А що означає синій та жовтий кольори? Учні: - Синій колір на прапорі символізує чисте голубе небо, а жовтий – родючі пшеничні поля. Вчитель: Знайдіть у конверті прапор України і приклейти його. Тепер поставте пальчики на трикутник. Що там написано? Учні: - Гімн України. Вчитель: Гімн – це найголовніша урочиста пісня нашої держави. Це - музичний символ. Гімн України звучить на урочистих подіях, державних святах. Прочитайте, що написано в трикутнику Діти давайте ми з вами заспіваємо гімн України. (Звучить гімн). Ніколи не забувайте, що ви є сини і доньки наші славної, чудової, мальовничої землі України. Тут ми з вами народилися і живемо, тут живуть наші батьки. Любіть свою Батьківщину, вона для нас єдина. Людина є щасливою, коли живе на рідній землі

III. *Заключна частина*. Підсумок уроку. Вчитель: Наш урок підходить до завершення. Що ми робили сьогодні на уроці? Учні: - Проводили ранкове коло. Говорили про Батьківщину. Гралися з Lego, створили прапор України. Працювали над словом «Україна». Виконували творче завдання.

3. Формувальне оцінювання учнів. Діти, за смайликами оцінюють свою роботу на уроці.

4. Я дякую за урок, а ви оплесками подякуйте один одному. Урок закінчено.

Додаток В 4

Виховне заняття у 3 класі

Тема: Державні символи українців.

Мета: ознайомити учнів з державними символами України, доповнити знання про історію виникнення державної символіки; розвивати інтерес до історії та культури своєї країни; виховувати патріотизм та повагу до державних символів.

Обладнання: зображення державного прапора, герба та гімну України, картки з текстом гімну, презентація та відеоролики про державні символи, плакати з зображенням символів.

Перебіг заняття

1. Організація класу (2 хвилини)

1.1.Привітання. Встаньте, дітки, всі рівненько, /Посміхніться всі гарненько. /Посміхніться всі до мене, / Посміхніться і до себе. / Привітайтесь: Добрий день!/ Хай хорошим буде день!

1.2.Перевірка готовності до заняття.

2. Вступна частина (5 хвилин)

2.1. Повідомлення теми та мети заняття. Сьогодні ми з вами поговоримо про державні символи України і зможемо доповнити наші знання з попередніх класів на цю тему.

2.2. Бесіда про державні символи України. Сьогодні ми будемо говорити про дуже важливі речі – державні символи України. Ви знаєте, що це таке?- Державні символи – це ті речі, які представляють нашу країну і показують, що ми єдині. Давайте почнемо з прапора України. Які кольори має наш прапор? - Синій колір означає мирне небо, а жовтий – пшеничні поля. Наш прапор символізує мир і достаток. А як виглядає герб України? - Наш герб – це золотий тризуб на синьому щиті. Він є давнім символом нашої держави і означає силу та єдність. Тепер давайте поговоримо про гімн України. Які його перші рядки? - Гімн України починається словами «Ще не вмерла

України». Це наша національна пісня, яка надихає нас на любов до Батьківщини та гордість за неї.

3. Основна частина (25 хвилин)

3.1.Розповідь про державний прапор з використанням презентації. Хочу детальніше розповісти вам про один з найважливіших символів нашої країни – державний прапор України.

Наш прапор має два кольори – синій і жовтий. Синя смуга знаходиться зверху, а жовта – знизу. Ці кольори мають особливе значення. Давайте дізнаємось, що вони означають. Синій колір – це колір нашого мирного неба. Подивіться на небо надворі – воно часто буває ясним і блакитним. Синій колір на нашому прапорі символізує мир і спокій, які ми всі цінуємо і до яких прагнемо.

Жовтий колір – це колір наших пшеничних полів. Коли ви їздите за місто, ви, напевно, бачили великі золотисті поля. Жовтий колір на прапорі символізує багатство і родючість нашої землі, яка дає нам хліб. Наш прапор був офіційно затверджений 28.01. 1992 р. Він тстав символом єдності і незалежності нашої держави, боротьби за незалежність. Пам’ятайте, що наш прапор – це не просто тканина з двома кольорами. Це символ нашої єдності, нашої гордості і нашої любові до України. Давайте завжди поважати наш прапор і бути гідними громадянами своєї країни.

3.2. Перегляд відеоролику про державний герб України.

3.3. Розповідь про державний гімн України з використанням презентації.

- Наш гімн – це урочиста пісня «Ще не вмерла України». Текст написав Павло Чубинський, а музику – Михайло Вербицький. Гімн стала символом нашої незалежності, атрибутом державності. Коли ви чуєте гімн України, ви, напевно, помічаєте, що люди встають і тримають руку на серці. Це показує повагу до нашої країни та її історії. Давайте послухаємо перші рядки гімну: «Ще не вмерла України і слава, і воля, /Ще нам, браття українці, усміхнеться доля». Гімн нагадує нам про те, що ми повинні бути сміливими, працювати разом і любити свою країну. Гімн України вперше пролунав у 19 ст., з тих

пір він надихає нас на боротьбу за свободу і справедливість. Кожного разу, коли ми чуємо гімн, ми згадуємо нашу історію, тих, хто боровся за нашу незалежність, і те, що ми повинні гідними борців за нашу свободу, берегти і любити нашу Батьківщину. Пам'ятайте, що гімн – це не просто пісня. Це наша національна гордість, символ нашої єдності. Давайте завжди слухати його з повагою і пишатися тим, що ми українці.

3.4. Виконання гімну України.

3.5. Практичне завдання. Робота на індивідуальних картках. Я роздаю вам картки з текстом гімну і прапором України: поставте рядки гімну у правильній послідовності і зафарбуйте прапор правильними кольорами.

4. Заключна частина (8 хвилин)

4.1. Підведення підсумків заняття.

4.2. Обговорення значення державних символів у житті кожного українця.

4.3. Відповіді на запитання учнів.

5. Рефлексія (5 хвилин)

5.1. Висловлення вражень від заняття.

5.2. Коротка письмова рефлексія (що дізналися нового, що сподобалося).

5.3. Домашнє завдання. Намалювати державний герб та написати короткий опис його значення.

Додаток Д

БАТЬКІВСЬКІ ЗБОРИ «ЯК ГОВОРИТИ З МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ ПРО ДЕРЖАВНУ СИМВОЛІКУ»

Мета: узгодити цілі сім'ї та школи в галузі громадянсько-патріотичного виховання.

Завдання: узгодження смислів поняття «громадянська ідентичність», ціннісних регуляторів громадянської поведінки; спільне вибудовування сім'єю і школою ієрархії завдань щодо формування у молодшого школяра основ громадянської ідентичності; колегіальний вибір тактики і технологій ознайомлення молодших школярів з державними символами України.

Обладнання: комп'ютер, таблиці.

Ці батьківські збори мають проблемний характер і мають бути ретельно підготовлені; слід розглядати батьків як партнерів. Запрошення на збори має бути персоналізованим. Важливо заздалегідь оголосити тему. Якщо планується проведення зборів у формі круглого столу, необхідно ретельно, з особливою увагою поставитися до відбору промовців. Ще однією формою проведення зборів може бути робота з кейсами, в яких описано наявну ситуацію в класі та заявлено проблеми питання, відповіді на які мають бути знайдені під час роботи з кейсом/кейсами.

Підготовка батьківських зборів. На етапі підготовки батьківських зборів доцільно провести невелике опитування, аналіз результатів якого дасть змогу правильно розставити акценти на самих зборах. Опитувальник може бути як анонімним, так і персональним. Приблизний список запитань такий:

Чи обговорювали ви з дитиною питання «Що означає бути громадянином?» Якщо обговорювали, то хто був ініціатором цієї розмови? Якщо ні, то напишіть, чому? Чи знає дитина державні символи України? Чи може їх виокремити серед інших таких самих (серед прапорів – український прапор, гербів - український герб)?

З якого віку, на ваш погляд, варто обговорювати з дитиною питання, пов'язані з громадянською ідентичністю? Чому ви визначили саме цей вік як

початковий для відкритої розмови з дитиною? Як ви розумієте поняття «громадянська ідентичність»?

З дітьми також може бути проведена невелика анкета. Приблизні запитання: Які символи держави ти знаєш? Перерахуй їх. Які символи має наше місто? У нашого міста є.... Для дітей 3-4 класу запитання можуть бути на ідентифікацію символу країни. Наприклад, обери серед зображень прапор України.

Коротка інформаційна довідка для вчителя: Одним із засобів переживання почуття приналежності є система символів, яка виступає як матеріалізований словесний носій ідеї єдності, цілісності, відображає значущі цінності та образи, забезпечує мотивацію співпраці. Символічний простір громадянської спільноти включає в себе: офіційну державну символіку, постаті історичних (національних) героїв, значущі історичні та сучасні події, що фіксують етапи розвитку спільноти, побутові або природні символи, що відображають особливості життєдіяльності спільноти.

Основні етапи проведення:

- Вступна частина. Тема наших зборів складна й цікава. Вона пов’язана з проблемою розвитку особистості дитини, становлення її індивідуальності. Саме тому нам важливо її обговорити та знайти спільні рішення з низки питань: Визначитися з поняттям «громадянська ідентичність». Описати коло завдань сім’ї та школи в галузі формування основ громадянської ідентичності. Визначити місце роботи вчителя та сім’ї щодо знайомства дитини молодшого шкільного віку з державною символікою. Скласти план дій щодо вирішення окресленого кола завдань.

- Обговорення поняття «громадянська ідентичність», а також можливостей віку для формування засад громадянської ідентичності та самовизначення молодшого школяра.

- Обговорення проблеми формування основ громадянської ідентичності в цих батьківських зборів слід розглядати лише як основу для переходу до питань знайомства молодших школярів із державною символікою.

Якщо є така можливість, то з питань формування громадянської ідентичності можна провести з батьками окрему зустріч, яка може носити характер семінару чи вебінару, а може бути проведена у формі «розмови про важливе: важкі питання виховання».

На цьому етапі необхідно навести деякі результати опитування батьків.

- Узгодження цілей і завдань щодо формування основ громадянської ідентичності. Запропонуйте батькам роботу в групах (не більше 10 хвилин): «Створіть соціальну рекламу: 5 причин, чому необхідно дбати про становлення в дитини основ громадянської ідентичності». Після виступу кожної групи виокремте причини, які трапляються найчастіше. Завдяки спільному обговорення вони можуть бути перетворені на завдання.

На цьому ж етапі доцільно розпочати розмову про державну символіку. Розпочати розмову з батьками про державну символіку можна, запропонувавши гру «Так чи ні» й одразу даючи пояснення та коментарі до відповідей. Орієнтовні запитання: Чи вірите ви, що державні символи - це, по суті, синоніми назви країни? Чи вірите ви, що через вимоги виявляти шанобливе ставлення до державної символіки можна сформувати почуття любові до Батьківщини? Чи вірите ви, що прапор України - історично один із тих, які найчастіше змінювалися у світі? Чи герб країни може бути надрукований на подяках і грамотах будь-якої установи країни, або на грамотах, що продаються в канцелярських магазинах? Державний прапор - це знак офіційний, символ державності, влади, владних органів, державної значущості?

Короткий підсумок Знайомлячи молодших школярів із державними символами, ми можемо розширюємо коло пізнавальних інтересів дітей: вони можуть відкрити для себе геральдику, історію, духовну музику та мистецтво, також потрібно їх орієнтувати на дотримання норм і правил поводження з державною символікою.

Додаток Е

ДЕРЖАВНА СИМВОЛІКА УКРАЇНИ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Конституція України. Розділ 1. Загальні засади. Ст. 20. [Електронний ресурс].–Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Z960254K.html

Державна символіка України [Електронний ресурс] : Матеріали сайту Урядовий портал. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=32027

Державні символи України [Електронний ресурс] : Матеріали сайту Українська геральдика. – Режим доступу: http://uh.ms.km.ua/index.php3?lang=U&id=1437

Державна символіка України [Електронний ресурс]: Матеріали сайту Мандрівка Україною. – Режим доступу: http://travelua.com.ua/istoriya_ simvol.htm

Національна, державна та військова символіка України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://narodna.pravda.com.ua/history/4a40112b01ef0,

Українська державна символіка [Електронний ресурс] : Матеріали сайту Єдина Україна. – Режим доступу: http://diaspora.ukrinform.ua/center_02.shtml

Символіка України [Електронний ресурс] : Матеріали блогу Україна – в серці назавжди. – Режим доступу : http://ukraina308.blox.ua/2009/03/SIMVOLIKA-UKRAYiNI.html

Наші символи [Електронний ресурс] : Матеріали сайту Рідна Україна. – Режим доступу : http://ridnaukraina.com/view.aspx?lang=1&id=130

Про Державний герб України [Електронний ресурс] : Постанова Верховної Ради України / Верховна Рада України. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgibin/laws/main.cgi?nreg=2137-12

Великий Герб – дискусії тривають? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sd.net.ua/2009/08/31/velikijj_gerb__diskus_ trivajut.html

Про Державний прапор України [Електронний ресурс] : Постанова Верховної Ради України / Верховна Рада України. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgibin/laws/main.cgi?nreg=2067-12

Гречило А. Державний прапор України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://miykray.at.ua/index/derzhavnij_prapor_ukrajini/0-29

Про Державний Гімн України [Електронний ресурс]: Закон України / Верховна Рада України.- Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=602-15

Гімн України [Електронний ресурс] : Матеріали сайту Урядовий портал. - Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=34056

Державний Гімн України у форматі mp3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/document/34541/ukraine.mp3